

JURIDISKA FAKULTETEN

VID LUNDS UNIVERSITET

Hannes Grönberg

Brottsrubricering och straffvärde vid olaga innehav av skjutvapen

JURM02 Examensarbete

Examensarbete på juristprogrammet

30 högskolepoäng

Handledare: Sverker Jönsson

Termin: HT 2022

Innehåll

SUMMARY	4
SAMMANFATTNING.....	5
FÖRKORTNINGAR	6
1 INLEDNING.....	7
1.1 Bakgrund.....	7
1.2 Syfte och frågeställningar	8
1.3 Metod och material.....	9
1.4 Centrala begrepp.....	9
1.5 Disposition	10
2 PÅFÖLJDSBESTÄMNING I SVENSK RÄTT	11
2.1 Övergripande struktur	11
2.2 Straffmätning	11
2.3 Svårhetsgrad och straffvärde	14
3 SVENSK VAPENLAGSTIFTNING	17
3.1 Tillståndsplikten	17
3.2 Straffansvar och kriminalisering	17
4 GRADINDELNING OCH STRAFFSKALOR I MODERN TID. 19	
5 BROTTSRUBRICERING OCH STRAFFVÄRDE VID GROVA OCH SYNNERLIGEN GROVA BROTT – GÄLLANDE RÄTT	24
5.1 Grovt brott.....	24
5.2 Kvalifikationsgrunderna	25
5.2.1 Vapen på allmän plats	26
5.2.2 Vapen av särskilt farlig beskaffenhet	30
5.2.3 Flera vapen	32
5.2.4 Kriminell miljö.....	33
5.2.5 Gärningen i övrigt har varit av särskilt farlig art	36
5.3 Synnerligen grovt brott	37
5.4 Straffvärdebedömningen.....	41
6 SLUTSATSER OCH ANALYS	45

6.1	Rättsutvecklingen från 1934 till 2020	45
6.2	Omständigheter som påverkar brottsrubriceringen.....	46
6.3	Brottsrubricering och straffvärde vid grova och synnerligen grova vapenbrott.....	49
	KÄLLFÖRTECKNING	52

Summary

During the last decade there has been an increase in lethal gun violence in Sweden. Many of the crimes are connected to ongoing conflicts within organized crime in the segregated suburbs in metropolitan areas. How to decrease the number of shootings has become a major political issue.

One of the strategies used to combat gun violence has been to increase the severity of punishments for crimes against the Swedish laws on gun regulation. This has been achieved both by raising the range of punishment and by changing the provisions so that criminal acts to a larger extent will be classified as a serious or exceptionally serious crime.

This essay is concerned with the classification and penalty value of crimes against the Swedish laws on gun regulation regarding illegal possession of firearms. Since these laws has been changed several times during a relatively short amount of time there is a need to examine the law. Four main issues will be raised:

- 1) the development of the gun control legislation regarding the crime illegal possession of firearms during the 20th and 21st centuries,
- 2) which set of circumstances that determine the classification of the crime into either a serious or exceptionally serious offence,
- 3) the determination of the penalty value of such an act, and
- 4) in what way the same set of circumstances can be used against the defendant regarding both the classification and the determination of the penalty value of a certain crime.

Sammanfattning

I Sverige har det dödliga skjutvapenvåldet ökat under 2010- och 2020-talen. De flesta av brotten är kopplade till pågående konflikter i de kriminella miljöerna i utsatta områden i de svenska storstadsregionerna. Hur denna våldsbrottslighet ska förhindras har blivit en viktig politisk fråga.

En av de strategier som har använts för att minska förekomsten av dödligt skjutvapenvåld har varit att skärpa straffbestämmelserna i vapenlagen. Det har handlat både om att höja straffen och om att ändra lagstiftningen så att fler gärningar bedöms som grovt eller synnerligen grovt vapenbrott.

Den här uppsatsen handlar om brottsrubricering och straffvärdesbedömning vid vapenbrott. Eftersom lagstiftningen under senare år har förändrats vid ett flertal tillfällen så finns det ett behov av att undersöka gällande rätt. Fyra huvudsakliga frågeställningar kommer att tas upp:

- 1) förändringar i vapenlagstiftningen avseende brottet olaga vapeninnehav under 1900- och 2000-talen,
- 2) vilka omständigheter som avgör brottsrubriceringen vid grova och synnerligen grova vapenbrott,
- 3) straffvärdebedömningen vid sådana gärningar, samt
- 4) i vilken mån samma omständighet kan beaktas till den tilltalades nackdel både vid brottsrubriceringen och vid straffvärdebedömningen.

Förkortningar

BrB

Brottsbalk [1962:700]

Brå

Brottsförebyggande rådet

HD

Högsta domstolen

RB

Rättegångsbalk [1942:740]

1 Inledning

1.1 Bakgrund

Den kriminalpolitiska debatten har sedan ett antal år tillbaka dominerats av det skjutvapenvåld som begås inom den organiserade kriminella miljön.¹ Den här typen av brott har ökat under 2010-talet.² Ökningen har brutit en längre trend i Sverige av ett minskande antal fall av dödligt våld per år. Efter höga siffror i början av 1990-talet sjönk antalet mord successivt fram till 2012. Därefter har utvecklingen vänt och förekomsten av dödligt våld i samhället har ökat igen. Det är framför allt i storstadsregionerna som den största ökningen har skett.³ Under perioden 2005–2012 begicks 84 mord som kunde knytas till den kriminella miljön, jämfört med 132 mellan 2013 och 2017. Detta motsvarar 11 mord per år under den första perioden och 26 per år under den andra.⁴

Den svenska utvecklingen sticker ut i ett europeiskt perspektiv. I övriga Europa har nedgången av dödligt våld sedan 1990-talets toppnoteringar hållit i sig. Detta gäller särskilt för länderna i Öst- och Centraleuropa som tidigare hade betydligt större problem med våldsbrottslighet än vad man hade i Västeuropa. Idag har denna skillnad jämnats ut avsevärt. Enligt Brå är det svår-förklarligt varför den svenska utvecklingen har gått åt motsatt håll. Man har föreslagit att det kan ha utvecklats ett särskilt slags dynamik i den svenska kriminella miljön som gör att kriminella personer här är mer benägna att ta till våld än i andra länder.⁵

Antagandet får också visst stöd av annan forskning som har publicerats av Brå. I en rapport som kom 2019 hade man genomfört intervjuer med personer som antingen var eller hade varit aktiva i den kriminella miljön. Syftet var att analysera vilka sociala faktorer och processer som ledde fram till skjutningarna. De flesta konflikterna sades ha någon form av koppling till den lokala narkotikamarknaden.⁶ Våldets främsta funktion beskrevs dock i termer av att stärka eller bibehålla de olika aktörernas ställning i den sociala hierarkin inom den kriminella miljön. Inom den organiserade brottsligheten är det genom våldsanvändning som man skapar sig ett namn och rykte, vilket i sin tur leder till mer makt över narkotikamarknaden. Våldshandlingar är på så sätt något som hela tiden genereras i en ständig kamp om ryktbarhet och social status.⁷

¹ För en vidare diskussion om begreppet kriminell miljö se Brå rapport 2020:4, s. 12–16.

² Brå rapport 2020:4, s. 7–10.

³ Brå rapport 2020:4, s. 8.

⁴ Brå rapport 2020:4, s. 23.

⁵ Brå rapport 2021:8, s. 7–10.

⁶ Brå rapport 2019:3, s. 53.

⁷ Brå rapport 2019:3, s. 70–72.

Gängskjutningarna har blivit en viktig samhällsfråga och ett prioriterat område för politiken. Sedan 2012 har lagstiftaren tagit ett antal initiativ för att vända utvecklingen. En strategi för att minska våldet har varit att skärpa straffen för vapenbrott. Än så länge har det skett sådana skärpningar fyra gånger under 2010- och 2020-talen.⁸

Utöver direkta skärpningar av straffskalorna har det huvudsakliga tillvägagångssättet för att höja straffen varit att fler gärningar ska bedömas som grovt eller synnerligen grovt vapenbrott. Detta har skett genom att man 2012 införde särskilda kvalifikationsgrunder i lagtexten som anger vilka omständigheter som särskilt ska beaktas vid brottsrubriceringen. Dessa har sedan utvidgats 2014 och 2020 för att öka användningen av de högre straffskalorna. Förändringarna har motiverats av problemen med det gängkriminella våldet. Gränsdragningen mellan de olika svårhetsgraderna och bedömningen av en gärnings straffvärde vid vapenbrott har på så sätt blivit uppmärksammade frågor för både lagstiftaren och i rättstillämpningen.

1.2 Syfte och frågeställningar

Den här uppsatsen handlar om bedömningar av brottets svårhet och straffvärde vid grovt och synnerligen grovt vapenbrott. Ämnet kommer att belysas ur två olika infallsvinklar. Den första handlar om att teckna en historisk bakgrund till brottet olaga vapeninnehav. Fokus ligger på straffbestämmelsens grundläggande struktur och gradindelning samt straffskalornas utformning. Den andra infallsvinkeln rör de lagförändringar som har genomförts under 2010- och 2020-talen avseende brottsrubricering och straffvärde vid de grova och synnerligen grova brotten.

Vid gradindelade brott finns en naturlig koppling mellan brottsrubricering och straffvärde. Detta samband kommer att belysas på ett mer allmänt plan. I doktrin har man framför allt diskuterat om, och i sådana på vilket sätt, som en och samma omständighet kan beaktas både vid rubriceringen av en gärning och i samband med straffmätningen. På grund av de relativt kraftiga höjningarna av straffen har HD behövt utveckla rättsläget i denna fråga just i förhållande till vapenbrott.

Följande frågeställningar ska besvaras i den här uppsatsen:

⁸ Se prop. 2011/12:109, prop. 2013/14:226, prop. 2017/18:26 och prop. 2019/20:200.

1. Hur har straffbestämmelserna för vapenbrott förändrats avseende gradindelning och straffskalor i modern svensk vapenlagstiftning?
2. Vilka omständigheter styr rubricering av den brottsliga gärningen vid grova och synnerligen grova vapenbrott?
3. Hur förhåller sig bedömningen av brottets svårhet vid gradindelning och bedömningen av straffvärdet vid straffmätning vid grova och synnerligen grova vapenbrott till varandra?
4. I vilken mån kan samma omständighet beaktas till den tilltalades nackdel både vid brottsrubricering och vid straffmätning?

1.3 Metod och material

Eftersom syftet med den här uppsatsen är att undersöka gällande rätt har den rättsdogmatiska metoden använts. Det innebär att rättens innehåll studeras utifrån gängse rättskällor, det vill säga författningar, praxis och förarbeten.⁹

Vad gäller vapenbrottet finns de centrala bestämmelserna i vapenlagen (1996:67) och vapenförordningen (1996:70). Förarbetena till lagstiftningen är viktiga rättskällor på området. Särskilt under 2010- och 2020-talen har lagstiftaren visat ett ökat intresse att styra rättsutvecklingen genom förtydliganden i lagtexten och mer detaljerade överväganden i förarbetena.

Rättspraxis är också en central rättskälla i sammanhanget. Även här går det att notera ett ökat intresse från HD under 2010-talets senare hälft jämfört med 1990-talet och 2000-talets inledande decennium. Sedan 2016 har sex avgöranden som rör rubricering och straffvärde vid vapenbrott tagits upp till prövning.¹⁰

1.4 Centrala begrepp

I uppsatsen används vissa begrepp som behöver förklaras. När det talas om olaga vapeninnehav åsyftas straffbestämmelserna i 9 kap. 1 och 1 a §§ i vapenlagen. I dessa kriminaliseras utöver innehav även upplåtelse och överlåtelse av illegala skjutvapen. Begreppet olaga vapeninnehav får dock anses vara etablerat. För att åstadkomma språklig variation kommer jag även att

⁹ Se Nääv, M & Zamboni, M: *Juridisk metodlära* (2018), s. 21–46.

¹⁰ Se NJA 2016 s. 553, NJA 2017 s. 794, NJA 2018 s. 743, NJA 2020 s. 615, NJA 2021 s. 341 och NJA 2022 s. 656.

hänvisa till dessa brott som ”vapenbrott” även om detta uttryck skulle kunna användas i en vidare bemärkelse för att beteckna samtliga ansvarsregler i vapenlagen.

1.5 Disposition

Undersökningen i den här uppsatsen består av två kapitel (kapitel 4 och 5). I kapitel 2 diskuteras påföljdsbestämning i svensk rätt med fokus på brottsrubricering och straffvärdebedömning. Därefter, i kapitel 3, behandlas grunddragen i den svenska vapenlagstiftningen samt ansvarsbestämmelsernas plats i detta regelverk. I kapitel 4 finns en redogörelse för hur lagstiftningen har förändrats under 1900- och 2000-talen vad gäller gradindelningen av vapenbrott och straffnivån för de olika svårhetsgraderna (jmf. fråga 1). I kapitel 5 undersöks gällande rätt när det kommer till brottsrubricering och straffvärde vid vapenbrott (jmf. fråga 2, 3 och 4). I uppsatsens avslutande kapitel (kapitel 6) sammanfattas och analyseras undersökningens resultat (fråga 1-4).

2 Påföljdsbestämning i svensk rätt

2.1 Övergripande struktur

I svensk rätt finns regler om påföljdsbestämning i 29 och 30 kap. BrB. Dessa bestämmelser är relativt komplicerade och bedömningen är uppdelad i flera steg. På ett övergripande plan kan man dela in påföljdsbestämningen i två delar. Först ska domstolen göra en straffmätning enligt 29 kap. BrB. Med utgångspunkt i resultatet av denna bestäms därefter vilken påföljd som ska väljas genom tillämpning av 30 kap. BrB.

Sedan 1989 har den bärande straffrättsideologiska grunden för påföljdsbestämningen varit principerna om proportionalitet och ekvivalens. Detta skedde genom en större reform som genomfördes genom prop. 1987/88:120. Enligt propositionen ska en gärnings straffvärde, och inte till exempel preventionshänsyn, vara vägledande vid påföljdsbestämningen.¹¹ Med detta menas att straff ska tilldelas efter förtjänst, eller att ”lika svåra brott skall ges lika stränga straff och att svårare brott ska bestraffas strängare än lindrigare brott”.¹² I det följande kommer de olika stegen i straffmätningen att presenteras översiktligt. Därefter kommer förhållandet mellan ett brotts svårhet vid gradindelade brott och dess straffvärde, såsom den har diskuterats i doktrin, att tas upp mer ingående.

2.2 Straffmätning

Centralt för straffmätningen är begreppet straffvärde. I 29 kap. 1 § BrB står att ”straff ska, med beaktande av intresset av en enhetlig rättstillämpning, bestämmas inom ramen för den tillämpliga straffskalan efter brottets eller den samlade brottslighetens straffvärde”.

Ordalydelsen har betydelse för ordningsföljden vid straffmätningen. Eftersom straffvärdet ska bestämmas inom ramen för den tillämpliga straffskalan förutsätts att brottsrubriceringen är avgjord innan domstolen bedömer straffvärdet. Detta gäller även vid gradindelade brott eftersom man enligt svensk rätt i princip betraktar varje svårhetsgrad som ett eget brott. I prop. 1987/88:120 uttrycktes detta tydligt: ”frågan vilken svårhetsgrad ett visst brott tillhör måste alltså avgöras innan straffmätningen i det enskilda fallet sker. Utgångspunkten för straffmätningen skall därefter vara den straffskala

¹¹ Se prop. 1987/88:120, s. 36f.

¹² Prop. 1987/88:120, s. 78.

som befunnits tillämplig”.¹³ Denna ordningsföljd är också vedertagen i doktrin.¹⁴

Ibland kallas ett brotts straffskala för det ”abstrakta straffvärdet” i motsats till det ”konkreta straffvärdet” av en viss brottslig gärning.¹⁵ I prop. 1987/88:120 förekom det snarlika uttrycket det ”allmänna straffvärdet” som beteckning för den tillämpliga straffskalan.¹⁶

Det är inte ovanligt att lagstiftaren vid gradindelade brott har angett en eller flera omständigheter som särskilt ska beaktas vid brottsrubriceringen. Dessa kallas för kvalifikationsgrunder, och vilka kvalifikationsgrunder som gäller för varje brottstyp framgår av de enskilda straffbestämmelserna. Utgångspunkten i svensk rätt är dock att det är samtliga omständigheter i det enskilda fallet som ska avgöra vilken svårhetsgrad som en gärning ska hänföras till. Samtidigt finns det en tendens att domstolarna endast undantagsvis gör bedömningar som avviker från vad som anges i kvalifikationsgrunderna när sådana finns.¹⁷

När brottsrubricering är avgjord och den tillämpliga straffskalan är identifierad ska gärningens konkreta straffvärde bestämmas. Brottet ska så att säga placeras in någonstans på den tillämpliga straffskalan. Av 29 kap. 1 § 2 st. BrB framgår att: ”vid bedömningen av straffvärdet ska beaktas den skada, kränkning eller fara som gärningen inneburit, vad den tilltalade insett eller borde ha insett om detta samt de avsikter eller motiv som han eller hon haft. Det ska särskilt beaktas om gärningen inneburit ett allvarligt angrepp på någons liv eller hälsa eller trygghet till person”.¹⁸

Petter Asp och Andrew von Hirsch har sammanfattat straffvärdebegreppets innebörd och därvid sagt att ”huvudelementen vid en straffvärdebedömning är den skada som förorsakas samt gärningsmannens skuld”.¹⁹ Straffvärdet bedöms alltså utifrån både objektiva som subjektiva kriterier.

När det gäller den objektiva sidan ska ”skada, kränkning eller fara” förstås i vid bemärkelse. Enligt Martin Borgeke är det som ska bedömas snarare ”i vilken utsträckning som det straffskyddade intresset har blivit angripet genom det aktuella brottet”.²⁰ Detta har stöd i förarbetsuttalanden i prop. 1987/88:120:

¹³ Prop. 1987/88:120, s. 79.

¹⁴ Se till exempel Jareborg & Zila, 2020, s. 109 samt Borgeke, 2021, s. 46.

¹⁵ Zila & Jareborg, 2020, s. 105 samt Borgeke, 2021, s. 186.

¹⁶ Prop. 1987/88:120, s. 37.

¹⁷ Se SOU 2014:63, s. 188.

¹⁸ Den sista meningen i paragrafen lades till genom prop. 2009/10:147. Syftet var att åstadkomma en generell höjning av straffen vid allvarliga våldsbrott.

¹⁹ Asp och von Hirsch, s. 151.

²⁰ Borgeke, 2021, s. 170.

”En utgångspunkt för straffvärdebedömningen är självfallet de objektiva omständigheterna vid brottet. Detta har markerats genom att lagtexten särskilt nämner den skada, kränkning eller fara som gärningen inneburit. Uttrycket är avsett att uppfattas i vid mening. Utgångspunkten för bedömningen torde normalt kunna tas i det aktuella brottets rekvisit. Ofta framgår här direkt vilka former av skada, fara eller kränkning som i första hand är aktuella. Vid andra brott, som varusmuggling eller valutabrott, kan det framstå som mindre klart vari skadan, kränkningen eller faran primärt består. Även i sådana fall utgör emellertid brotten angrepp på rättsligt skyddade intressen, och några svårigheter torde normalt inte föreligga att bedöma i vilken utsträckning dessa har kränkts”.²¹

Resonemanget knyter an till det som vid bedömningen av en gärnings straffvärde brukar benämnas brottsinterna och brottsexterna omständigheter. Brottsinterna omständigheter framgår av den aktuella straffbestämmelsen. Om det vid gradindelade brott finns särskilda kvalifikationsgrunder är dessa att betrakta som brottsinterna omständigheter.²²

Även graden av uppsåt eller oaktsamhet är en brottsintern omständighet. Av prop. 1987/88:120 framgår att de subjektiva faktorerna ska få genomslag vid bedömningen av straffvärdet. Straffvärdet kan till exempel påverkas av att gärningsmannen vid ett oaktsamhetsbrott agerat grovt oaktsamt. I doktrin har också nämnts att likgiltighetsuppsåt (som har utvecklats i senare praxis), i regel borde vara att anse som mindre klandervärdt än avsikts- eller insiktsuppsåt.²³

De brottsexterna omständigheterna är sådana som generellt ska beaktas vid alla typer av brott. Här kan man särskilt uppmärksamma reglerna i 29 kap. 2 och 3 §§ BrB. I 29 kap. 2 § finns en icke uttömmande uppräkningslista av försvårande omständigheter och i 29 kap. 3 § finns en motsvarande lista med förmildrande omständigheter. Försvårande omständigheter kan vara att brottet har begåtts som ett led i organiserad brottslighet (29 kap. 2 § 6 BrB) eller att det har skett med hedersmotiv (29 kap. 2 § 10 BrB). Förmildrande omständigheter är till exempel att den brottsliga gärningen har föranletts av någon annans uppenbart kränkande beteende (29 kap. 3 § 1 BrB) eller att gärningsmannen lider av en psykisk störning (29 kap. 3 § 2 BrB).

²¹ Prop. 1987/88:120, s. 80.

²² Jareborg & Zila, 2020, s. 112.

²³ Jareborg & Zila, 2020, s. 113.

Efter att både de brottsinterna och brottsexterna omständigheterna beaktats kan straffvärdet för en viss brottslig gärning fastställas. I enlighet med ovanstående är det den tillämpliga straffskalan som sätter ramarna för denna bedömning. Normalt sett utgår man från straffskalans nedre del. Om straffskalorna vid gradindelade brott överlappar varandra sätter detta därutöver också en övre gräns. Normalt sätt så används inte den del av straffskalan som överlappas av straffskalan för en grövre form av brottet.²⁴

Det bör nämnas att man vid straffmätningen inte bara ser till gärningens straffvärde. Därutöver ska domstolen också beakta om gärningsmannen har återfallit i brott (jmf. 29 kap. 4 § BrB), om det föreligger billighetskäl (29 kap. 5 § BrB) eller om gärningsmannen var under tjuogoett år vid tiden för brottet (29 kap. 7 § BrB). Återfall i brott skärper straffmättningsvärdet medan förekomsten av billighetskäl eller gärningsmannens ungdom sätter ned det.

Det är sedan det slutliga straffmättningsvärdet som ligger till grund för påföljdsvalet enligt 30 kap. BrB.²⁵

2.3 Svårhetsgrad och straffvärde

Av ordalydelsen i 29 kap. 1 § 1 st. BrB framgår, som nämnts, att domstolen vid straffmätningen först måste ta ställning till brottsrubricering innan det konkreta straffvärdet kan bestämmas. Vid gradindelade brott skulle det naturligtvis vara tänkbart att tillämpa motsatt princip: att göra rubriceringen avhängig gärningens straffvärde.²⁶ Både bedömningarna syftar i grund och botten till att gradera gärningar av liknande slag efter svårhet. Petter Asp och Andrew von Hirsch har uttryckt det som att man vid brottsrubriceringen gör en ”preliminär och kuperad bedömning av straffvärdet”.²⁷ Bedömningarna hänger också ihop genom att kvalifikationsgrunder som är vägledande vid rubriceringen samtidigt utgör brottsinterna omständigheter som ska beaktas vid straffvärdebedömningen.

Eftersom det ska göras två bedömningar av liknande slag finns en risk att samma omständighet beaktas till den tilltalades nackdel två gånger. Detta har uppmärksamrats i doktrin. Martin Borgeke påpekar till exempel att om en viss omständighet har föranlett att en gärning rubriceras som grovt brott, så ska den inte också tillåtas att påverka straffmätningen i skärpande riktning.²⁸

²⁴ Prop. 1987/88:120, s. 78-79.

²⁵ Borgeke, 2021, s. 315.

²⁶ Jareborg & Zila, 2020, s. 109.

²⁷ Asp och von Hirsch, s. 173.

²⁸ Se Borgeke, 2021, s. 47.

Frågan har kommenterats mer utförligt av Nils Jareborg och Josef Zila. I många fall, anser de, saknar en omständighet relevans vid straffmätningen om den har beaktats vid brottsrubriceringen. Detta gäller främst vid omständigheter som är av ”antingen/eller karaktär”. Med detta menas sådana omständigheter som antingen föreligger eller inte och som inte kan vara förhanden i större eller mindre utsträckning.²⁹ Däremot, menar de, finns det vid sådana omständigheter som kan kvantifieras ofta något kvar att väga in vid straffmätningen: ”en stöld måste, om bara det stulnas värde beaktas, innebära en skada i storleksordningen 200 000 kr för att den ska rubriceras som grov stöld. Huruvida något ’övervärde’ finns kvar att beakta vid straffvärdebedömningen av en grov stöld beror på det stulnas värde på ett beaktansvärt sätt överstiger denna nivå”.³⁰

I SOU 2014:63 har Petter Asp resonerat på ett liknande sätt. Han skriver att man kan dela in brottsinterna omständigheter i två olika slag - kvalitativa och kvantitativa omständigheter:

”De kvalitativa, t.ex. att en stöld skett genom inbrott, beaktas i regel i första hand vid brottsrubriceringen och gradindelningen. Faktorer som kan kvantifieras, t.ex. att en gärning har varit farlig eller hänsynslös art eller avsett betydande värde, kan däremot beaktas såväl vid gradindelning som vid straffmätningen. Det som är avgörande är den relativa styrkan av det kvantitativa inslaget”.³¹

I den här uppsatsen används begreppet *intensitet* som beteckning för styrkan i det kvantitativa inslaget.

Utöver risken att en omständighet beaktas både vid brottsrubricering och straffmätning på ett otillbörligt sätt, har viss uppmärksamhet också riktats mot distinktionen mellan begreppet brottets svårhet (vid gradindelning) och begreppet straffvärde. Detta skedde redan i prop. 1987/88:120:

”Det kan i sammanhanget erinras om att frågan om vilken grad ett brott i ett enskilt fall skall anses höra till inte helt avgörs enligt samma kriterier som straffmätningen. Avgörande för till vilken

²⁹ Jareborg & Zila, 2020, s. 114.

³⁰ Jareborg & Zila, 2020, s. 114.

³¹ SOU 2014:63, s. 189.

svårhetsgrad ett brott är att hänföra är i allmänhet omständigheter vid brottet av objektiv betydelse. Vid straffmätningen inom en given straffskala är däremot ofta omständigheter av subjektiv betydelse av avgörande vikt”.³²

Nils Jareborg och Josef Zila har utvecklat detta resonemang. Till att börja med konstaterade de att begreppet ”brottets svårhet” ryms inom straffvärdebegreppet. Vid rubriceringen av en gärning kan domstolen inte beakta annat än straffvärdefaktorer. Däremot kan man vid straffvärdebedömningen beakta betydligt mer än vid gradindelningen – inte minst torde de förmildrande omständigheterna enligt 29 kap. 3 § BrB helt sakna relevans vid brottsrubricering. Vidare är omständigheter som rör gärningens skadlighet eller farlighet viktigare vid gradindelning än omständigheter som rör gärningsmannens skuld. Om det finns ett överskjutande uppsåt kan detta dock i vissa fall föranleda att gärningen rubriceras som försök till en grövre form av det aktuella brottet.³³

Sammanfattningsvis orsakar reglerna om påföljdsbestämningen vissa problem i denna del. Vid gradindelade brott måste den brottsliga gärningens svårhet bedömas två gånger – både vid brottsrubricering och vid straffmätningen. Det är också ofta samma omständigheter som ska beaktas. I doktrin har det föreslagits olika sätt att hantera detta. Det råder enighet om att domstolen vid brottsrubriceringen ska göra en snävare bedömning än vid straffvärdebedömningen. Det har talats om att brottsrubriceringen är en kuperad straffvärdebedömning där främst omständigheter av objektiv karaktär beaktas. Straffvärdet kan påverkas av fler typer av omständigheter än gradindelningen. Samtidigt finns det en risk att samma omständighet beaktas till gärningsmannens nackdel två gånger. Många omständigheter som har påverkat brottsrubriceringen är därför uttömda när straffvärdet ska bestämmas. På så sätt är bedömningen av straffvärdet mer begränsad än bedömningen av brottsrubriceringen när det rör sig om gärningar som motsvarar normalfallet av ett brott.

³² Prop. 1987/88:120, s. 79.

³³ Jareborg & Zila, 2020, s. 110.

3 Svensk vapenlagstiftning

3.1 Tillståndsplikten

I vapenlagen stadgas att det krävs tillstånd för att enskilda ska få inneha skjutvapen (2 kap. 1 §). Huvudregeln är alltså att det inte är tillåtet att ha vapen. Det är Polismyndigheten som handlägger och beslutar i tillståndsärenden (2 kap. 2 §). Vad som utgör ett skjutvapen definieras i lagens första kapitel. Enligt 1 kap. 1 § är ett skjutvapen ett vapen som avfyrar kulor, hagel, harpuner eller andra projektiler med hjälp av krutladdning, kolsyreladdning, komprimerad luft eller andra liknande utskjutningsmedel. Denna definition täcker in de flesta vapen som i gängse språkbruk betecknas som skjutvapen. I 1 kap. 3 § räknas därutöver ett antal andra vapen upp som enligt lagen ska jämföras med skjutvapen, såsom till exempel armborst och startpistoler. Bultpistoler som används vid byggnadsarbete och anordningar som används vid slakt är däremot undantagna från lagens tillämpningsområde även om de formellt sett faller under definitionen i 1 kap. 1 § (se 1 kap. 4 §).

Polismyndigheten får bevilja tillstånd att inneha skjutvapen endast om sökanden behöver vapnet för ett godtagbart ändamål (2 kap. 4 §). Enligt 2 kap. 5 a § vapenförordningen måste det vid andra ändamål än jakt, målskytte, prydnad och att avliva fällfångade djur finnas särskilda skäl för att tillstånd ska lämnas. Enligt Rikspolisens riktlinjer ska det enbart i undantagsfall ges tillstånd vid sådana så kallade udda ändamål.³⁴ När det gäller tillstånd för helautomatiska vapen och enhandsvapen får det beviljas endast om det finns synnerliga skäl (jmf. 2 kap. 6 § vapenlagen).

Tillstånd får inte heller lämnas om det skäligen kan antas att vapnet kommer att missbrukas (jmf. 2 kap. 5 § vapenlagen). Detta sker genom en prövning av sökandens personliga lämplighet. I Rikspolisstyrelsens riktlinjer fäster man stor vikt vid om sökanden tidigare har dömts för brott. Den som har gjort sig skyldig till ett brott med ett icke ringa inslag av våld ska till exempel inte ges tillstånd under en period på tre till fem år räknat från när den brottsliga gärningen begicks.³⁵

3.2 Straffansvar och kriminalisering

Straffbestämmelserna i vapenlagen finns i lagens nionde kapitel. Enligt 9 kap. 1 § ska den som utan tillstånd innehar ett skjutvapen dömas till ansvar för

³⁴ RPSFS 2009:13, s. 7.

³⁵ RPSFS 2009:13, s. 8f.

vapenbrott. Detsamma gäller om någon överlåter eller upplåter ett skjutvapen till någon som saknar tillstånd. Vapenbrott är alltså ett så kallat rent handlingsbrott. Det är själva innehavet som är kriminaliserat och det krävs inte att gärningen har orsakat någon viss effekt eller att innehavaren har haft för avsikt att använda vapnet för att straffansvaret ska inträda. Själva hanteringen av skjutvapen har ansetts så pass farlig att det inte har uppställts något krav på skada eller konkret fara.³⁶

För straffbarhet enligt 9 kap. 1 § måste det röra sig om ett vapen som faller under definitionen av skjutvapen enligt bestämmelserna i 1 kap. vapenlagen (se tidigare). Vad gäller själva innehavet så har ett antal olika frågor berörts i praxis. Grundläggande är att någon har ett vapen i sin besittning. Det kan handla om omedelbar besittning eller rådighet över vapnet. Vid kortvarig befattning har domstolarna i rättstillämpningen gjort stränga bedömningar. Endast rent tillfällig hantering kan undanta gärningen från det straffbara området.³⁷

Vid vapenbrott som består av samtidigt innehav av flera vapen har frågan om brottsenhet aktualiserats. Om en person innehar flera vapen illegalt och förvarar dem på skilda platser så har domstolarna behövt bedöma om det rör sig om ett eller flera vapenbrott. HD har slagit fast att kontinuerligt innehav av flera vapen utgör en brottsenhet men att den omständigheten att vapnen har förvarats på olika platser kan få genomslag vid straffvärdebedömningen.³⁸

³⁶ Kazimir & Landgren, Vapenlagen (1 april 2022, JUNO), kommentaren till 9 kap. 1 §.

³⁷ För en genomgång av rättspraxis på området se: Kazimir & Landgren, Vapenlagen (1 april 2022, JUNO), kommentaren till 9 kap. 1 §.

³⁸ Jmf. NJA 2021 s. 341.

4 Gradindelning och straffskalor i modern tid

Straffen för olaga vapeninnehav har höjts under 2010- och 2020-talen. Om man betraktar rättsutvecklingen i ett historiskt perspektiv är det dock tydligt att synen på straffvärdet för vapenbrott har skärpts successivt under en längre tid. I den här delen av uppsatsen besvaras frågan hur gradindelningen av brottet och straffskalorna har förändrats under 1900- och 2000-talen (jmf. fråga 1).

Den moderna svenska vapenlagstiftningen har sin grund i 1934 års vapenkungörelse (1934:315). Sedan dess har lagen ersatts vid tre tillfällen: genom 1949 års vapenförordning (1949:340), 1973 års vapenlag (1973:1176) och 1996 års vapenlag (1996:67). Den sistnämnda är ännu i kraft.³⁹ Även om lagstiftningen har genomgått stora förändringar är det möjligt att se en tydlig kontinuitet.

I både vapenkungörelsen (1934:315) och vapenförordningen (1949:340) bestraffades olaga vapeninnehav med dagsböter eller fängelse. I normalfallet utdömdes dock endast böter om det inte rörde sig om särskilt grova fall.⁴⁰

En första straffhöjning skedde 1971. Anledningen var ett terrorattentat som hade riktats mot den jugoslaviska ambassaden i Stockholm. Medlemmar av den kroatisk-nationalistiska Ustasja-rörelsen hade tagit sig in i ambassadbyggnaden beväpnade med skjutvapen och väl därinne avrättat ambassadören. En vecka senare lade regeringen fram en proposition inför riksdagen med förslag att straffet för vapenbrott skulle höjas till fängelse i max två år.⁴¹ Böter skulle inte längre finnas med i straffskalan. I propositionen uttalade regeringen att man förutsatte att domstolarna i regel skulle döma ut en frihetsberövande påföljd vid olaga vapeninnehav. Syftet med ändringarna var framför allt att öka polis- och åklagarmyndigheternas möjlighet att använda straffprocessuella tvångsmedel såsom kroppsvisitation och husrannsakan vid utredningar av misstänkta vapenbrott.⁴² Lagförslaget trädde i kraft den 1 juli 1971.

I och med straffskärpningen uppstod behovet av en särskild straffsats för ringa fall. För sådana brott skulle straffskalan vara böter till fängelse i högst sex månader. I propositionen sades bara kortfattat att brott som hade begåtts av förbiseende eller i övrigt var av bagatellartad karaktär skulle hänföras till den lindrigare brottsrubriceringen.⁴³

³⁹ Se Kazimir & Landgren, Vapenlagen (1 april 2022, JUNO), under rubriken Inledning.

⁴⁰ Se prop. 1971:109, s. 8.

⁴¹ För en genomgång av bakgrunden till lagförslaget se prop. 197:109, s. 4–5.

⁴² Prop. 1971:109, s. 9.

⁴³ Prop. 1971:109, s. 10.

Den höjning av straffet som genomfördes genom prop. 1971:109 föranleddes av vad som uppfattades som ett akut behov av förändrade regler. Det pågick dock redan vid denna tid ett lagstiftningsarbete som syftade till att ersätta 1949 års vapenförordning med en ny vapenlag.⁴⁴ Förslag om detta lades fram i prop. 1973:166. Vad gäller straffskalan för olaga vapeninnehav så bibehölls den straffnivå som hade beslutats två år tidigare. Regeringen nöjde sig med att konstatera att ”den efterföljande utvecklingen i varje fall inte gett anledning till någon mildare bedömning av ifrågavarande brott”.⁴⁵ I författningskommentaren inskräptes att den normala påföljden vid vapenbrott av normalgraden skulle vara fängelse.⁴⁶

Straffskalan för vapenbrott förblev oförändrad fram till den 1 juli 1993. Detta år höjdes maxstraffet för olaga vapeninnehav till max fyra år. I samband med det infördes en ny svårhetsgrad av brottet i form av grovt brott. Straffskalan för ringa brott låg kvar på samma nivå som tidigare medan maxstraffet för brott av normalgraden sänktes från två till ett års fängelse. För grovt vapenbrott bestämdes straffskalan till fängelse i minst sex månader och max fyra år.⁴⁷ Sänkningen av straffet för brott av normalgraden motiverades av en politisk vilja att minska överlappningen av straffskalorna och inte av en mildare syn på vapenbrottslighet.⁴⁸

Lagändringen som genomfördes 1993 motiverades av en oro för en ökad användning av skjutvapen bland kriminella. Regeringen pekade på en utbredd otrygghet bland anställda i handeln över att antalet väpnade rån hade ökat. Utöver detta nämndes också risken att extrema politiska grupper skulle beväpnas sig med militära vapen.⁴⁹

1973 års vapenlag ersattes den 1 april 1996. Innehållsmässigt var förändringarna små och målet var snarare att modernisera lagen språkligt och systematiskt. Utöver att lagtexten behövde förnyas så innebar även Sveriges medlemskap i EU att det fanns ett behov av att se över och harmonisera svensk rätt med vapendirektivet (91/477/EEG).⁵⁰

Vad gällde ansvarsbestämmelserna i vapenlagen ansågs det inte krävas några förändringar med anledning av EU-rätten.⁵¹ Parallellt pågick dock en annan utredning som hade till uppgift att utvärdera svensk vapenlagstiftning utifrån

⁴⁴ Prop. 1971:109, s. 9.

⁴⁵ Prop. 1973:166, s. 127.

⁴⁶ Prop. 1973:166, s. 147.

⁴⁷ Prop. 1992/93:141, s. 51.

⁴⁸ Prop. 1992/93:141, s. 52.

⁴⁹ Prop. 1992/93:141, s. 52.

⁵⁰ Prop. 1995/96:52, s. 1f.

⁵¹ Prop. 1995/96:52, s. 52.

ett brottsförebyggande perspektiv.⁵² Utredningen fann att det inte fanns något behov att ändra svensk vapenlagstiftning eller skärpa straffen för vapenbrott eftersom det inte betraktades som ett effektivt sätt att förhindra och förebygga våldsbrottslighet i samhället.⁵³

Straffnivån för vapenbrott ändrades igen den 1 september 2014 genom prop. 2013/14:226. Förändringarna som genomfördes innebar att maxstraffet för vapenbrott av normalgraden höjdes från fängelse i ett till två år. Straffminimum för grovt vapenbrott höjdes från fängelse i sex månader till ett år. Därutöver infördes även brottsrubriceringen synnerligen grovt vapenbrott med en straffskala som sträckte sig från fängelse i lägst tre år till högst sex år.⁵⁴

Höjningarna av straffen skedde med hänvisning till skjutningar inom den kriminella miljön. Vid denna tid hade ökningen av den här typen av brottslighet ännu inte blivit påtaglig eller satt tydliga avtryck i brottsstatistiken. Regeringen såg dock att det fanns tecken på att kriminella i allt högre grad var beredda att använda skjutvapen. Det noterades också att skjutningar i storstadsregionerna ökade.⁵⁵

Nästa omgång straffskärpningar trädde i kraft den 1 januari 2018. Även denna gång berodde lagändringarna på det då mer framträdande problemet med gängskjutningar i storstädernas utsatta områden.⁵⁶ För vapenbrott av normalgraden höjdes straffmaximum till fängelse i tre år. Vad gäller de grova vapenbrotten bestämdes straffskalan till fängelse i minst två och max fem år. Ett av syftena med detta var att göra det lättare att häkta personer som var misstänkta för vapenbrott utifrån hur presumtionen i 24 kap. 1 § RB då var utformad.⁵⁷ För de synnerligen grova vapenbrotten höjdes straffminimum från tre till fyra års fängelse.

Den senaste justeringen av straffskalorna för vapenbrott trädde i kraft den 1 december 2020. I det här fallet rörde det sig om en mer begränsad förändring som innebar att straffmaximum för de synnerligen grova vapenbrotten höjdes från sex till sju års fängelse. Man gjorde detta för att skapa utrymme för domstolarna att göra mer nyanserade bedömningar av straffvärdet vid de allra grövsta gärningarna.⁵⁸

Sammanfattningsvis kan man se att straffen för olaga vapeninnehav har höjts successivt under en längre period. Utvecklingen har dock accelererat under

⁵² SOU 1998:44, s. 13.

⁵³ SOU 1998:44, s. 19.

⁵⁴ Prop. 2013/14:226, s. 32.

⁵⁵ Prop. 2013/14:226, s. 34.

⁵⁶ Prop. 2017/18:26, s. 11f.

⁵⁷ Prop. 2017/18:26, s. 16.

⁵⁸ Prop. 2019/20:200, s. 45.

det senaste decenniet. Följande tabell ger en tydlig bild av den förändring som har skett utifrån ett antal kronologiska hållpunkter:

	1934	1949	1973	1992	2014	2018	2020
Ringa brott	-	-	Från fängelse i sex månader till ett år.	Från fängelse i sex månader till ett år.	Från fängelse i sex månader till ett år.	Från fängelse i sex månader till ett år.	Från fängelse i sex månader till ett år.
Normalgraden	Från dagsböter till fängelse.	Från dagsböter till fängelse.	Fängelse i högst två år.	Fängelse i högst ett år.	Fängelse i högst två år.	Fängelse i högst tre år.	Fängelse i högst tre år.
Grovt brott	-	-	-	Från fängelse i sex månader till fyra år.	Från fängelse i ett år till fängelse i fyra år.	Från fängelse i två år till fem år.	Från fängelse i två år till fem år.
Synnerligen grovt brott	-	-	-	-	Från fängelse i tre år till sex år.	Från fängelse i fyra år till sex år.	Från fängelse i fyra år till sju år.

5 Brottsrubricering och straffvärde vid grova och synnerligen grova brott – gällande rätt

Som framgått av tabellen på föregående sida varierar idag straffen för de olika svårhetsgraderna av vapenbrott kraftigt. Det spelar därmed stor roll hur en gärning rubriceras. Om någon har innehaft ett vapen som faller under definitionen av skjutvapen i vapenlagen och rekvisiten för olaga vapeninnehav i övrigt är uppfyllda måste domstolen ta ställning till vilken svårhetsgrad av brottet som gärningen ska hänföras till. Det finns fyra grader av brottet: ringa brott, brott av normalgraden, grovt brott och synnerligen grovt brott.

I den följande framställningen kommer först frågan om brottsrubricering vid grova och synnerligen grova vapenbrott att undersökas (jmf. fråga 2). Därefter kommer bedömningen av brottsrubriceringen att kopplas till straffvärdebedömningen (jmf. fråga 3 och 4).

5.1 Grovt brott

1993 utvidgades gradindelningen av olaga vapeninnehav genom införandet av brottsrubriceringen grovt vapenbrott i 9 kap. 1 § 2 st. vapenlagen (nuvarande 9 kap. 1 a § 1 st.).⁵⁹

Förändringen av ansvarsbestämmelsen genomfördes inom ramen för en större översyn av straffskalorna för flertalet brott.⁶⁰ Med tanke på att strukturen i straffbudet gjordes om på ett genomgripande sätt framstår motiveringen som kortfattad. I endast ett stycke i propositionen redovisades vilka omständigheter som skulle vara vägledande vid bedömningen av om ett brott skulle klassificeras som grovt.⁶¹ I lagtexten fanns inte heller särskilda kvalifikationsgrunder.

I propositionen angavs att det skulle finnas två typfall av grovt vapenbrott. Det första handlade om gärningsmannens ändamål med vapeninnehavet. Om det kunde befaras att vapnet skulle komma till brottslig användning skulle brottet bedömas som grovt. Detta kunde antas vara fallet om det rörde sig om innehav av ett livsfarligt vapen som saknade lagligt användningsområde. Det andra typfallet rörde brott som innebar innehav av en stor mängd vapen. Att

⁵⁹ Prop. 1992/93:141, s. 51f.

⁶⁰ Se prop. 1992/93:141.

⁶¹ Prop. 1993/94:141, s. 52.

inneha flera vapen sades utgöra en fara för en större krets personer, inte minst eftersom spridningsrisken ökade.⁶²

Den 1 juli 2012 trädde en lagändring i kraft som innebar att det infördes särskilda kvalifikationsgrunder i lagtexten. Därmed fick straffbudet den grundläggande struktur som det ännu har. Det fanns flera syften med detta. Lagstiftaren ville dels göra vapenlagstiftningen mer informativ för allmänheten, dels ge bättre vägledning för domstolarna. Det sistnämnda var också avsett att göra rättstillämpningen mer enhetlig.⁶³ Därefter reviderades lagtexten på nytt 2014 och 2020. I samband med förändringar 2014 flyttades straffbestämmelsen om grovt och synnerligen grovt vapenbrott till en egen paragraf (9 kap. 1 a §) i vapenlagen.⁶⁴

5.2 Kvalifikationsgrunderna

År 2012 förändrades straffbestämmelserna om olaga vapeninnehav på så sätt att särskilda kvalifikationsgrunder togs in i lagtexten. I denna del av uppsatsen kommer kvalifikationsgrunderna och hur de har utvecklats efter 2012 att presenteras på ett övergripande sätt. Därefter kommer varje enskild kvalifikationsgrund att diskuteras mer ingående utifrån uttalanden i förarbeten och rättspraxis.

Utredningen som utarbetade det ursprungliga lagförslaget valde att ta sin utgångspunkt i de kortfattade uttalandena i prop. 1993/94:141. Utredaren ansåg att det som särskilt skulle beaktas var risken att vapnet skulle komma till brottslig användning eller om vapnet varit av särskilt farlig beskaffenhet.⁶⁵

Regeringen ansåg att en sådan utformning av straffbestämmelsen var för otydlig. I stället ville man att kvalifikationsgrunderna skulle ge konkret vägledning.⁶⁶ Det slutgiltiga förslag som lades fram i prop. 2011/12:109 innebar att domstolarna särskilt skulle beakta 1) om vapnet hade innehafts på allmän plats, 2) om vapnet hade varit av särskilt farlig beskaffenhet och 3) om det hade rört sig om flera vapen.⁶⁷

I propositionen påpekades att det vid brottsrubriceringen, utöver att beakta ovannämnda kvalifikationsgrunder, alltid behövde göras en helhetsbedömning i varje enskilt fall. Listan med kvalifikationsgrunder skulle inte betraktas som uttömmande. Det skulle tvärtom vara möjligt att döma för grovt

⁶² Prop. 1993/94:141, s. 52.

⁶³ Prop. 2011/12:109, s. 16.

⁶⁴ Prop. 2013/14:226, s. 5.

⁶⁵ Ds. 2010:6, s. 122f.

⁶⁶ Prop. 2011/12:109, s. 17.

⁶⁷ Prop. 2011/12:109, s. 14.

vapenbrott även om inte någon av de omständigheter som togs upp förelåg. På motsatt sätt skulle en gärning kunna rubriceras som brott av normalgraden även om någon eller flera kvalifikationsgrunder var uppfyllda.⁶⁸

Just att det skulle vara fråga om en helhetsbedömning ansågs inte framgå med tillräcklig tydlighet efter lagändringen 2012. Regeringen återkom därför 2014 med ett förslag som innebar att listan med kvalifikationsgrunder kompletterades med en fjärde punkt. Enligt denna skulle domstolen särskilt beakta om gärningen i övrigt hade varit av särskilt farlig art. På så sätt underströks att det skulle göras en nyanserad bedömning utifrån samtliga relevanta omständigheter.⁶⁹

Kvalifikationsgrunderna reviderades igen år 2020. Då antogs ett lagförslag som innebar att en ny kvalifikationsgrund infördes i straffbestämmelsen om grovt vapenbrott. Enligt denna skulle det särskilt beaktas om ett vapen hade förekommit i en sådan miljö att det kunde befaras komma till brottslig användning.⁷⁰

Genom samma lagförslag togs även ett förtydligande in i 9 kap. 1 a § 3 st. Detta handlade om bedömningen av om ett enhandsvapen skulle anses vara av särskilt farlig beskaffenhet. Om ett vapen är av särskilt farlig beskaffenhet kan det kvalificeras som grovt brott enligt 9 kap. 1 a § 1 st. 2 pt. vapenlagen. Regeringen önskade att innehav av enhandsvapen i högre grad än tidigare skulle bedömas som grovt vapenbrott. I propositionen kallade man detta för att ”utvidga” den redan existerande kvalifikationsgrunden.⁷¹

Sammanfattningsvis innehåller bestämmelsen om grovt vapenbrott i 9 kap. 1 a § idag fem särskilda kvalifikationsgrunder: 1) om vapnet har innehafts på allmän plats m.m., 2) om vapnet varit av särskilt farlig beskaffenhet, 3) om det rört sig om flera vapen, 4) om vapnet har hanterats i en sådan miljö att det kan befaras komma till brottslig användning och 5) om gärningen annars har varit av särskilt farlig art. I den kommande delen av uppsatsen kommer var och en av dessa kvalifikationsgrunder att presenteras mer utförligt utifrån förarbeten och praxis.

5.2.1 Vapen på allmän plats

Betydelsen av att ett vapen innehafts på allmän plats omnämndes inte i proposition 1991/92:141 när brottsrubriceringen grovt brott infördes. Det togs

⁶⁸ Prop. 2011/12:109, s. 19.

⁶⁹ Prop. 2013/14:226, s. 41.

⁷⁰ Prop. 2019/20:200, s. 33.

⁷¹ Prop. 2019/20:200, s. 25ff.

dock upp som en av kvalifikationsgrunderna efter lagändringen som trädde i kraft den 1 juli 2012.

Regeringen ansåg då att platsen för innehavet borde ges särskild tyngd vid brottsrubriceringen. Enligt lagtexten skulle domstolen särskilt beakta om ”vapnet har innehafts på allmän plats, i ett fordon på allmän plats eller inom ett skolområde där grundskole- eller gymnasieundervisning bedrivs”. I propositionen angavs att innehav av illegala vapen på allmän plats framstod som särskilt farligt. En person som hade medfört ett skjutvapen på en sådan plats kunde också antas vara beredd att använda det, menade man. Därutöver ansågs blotta förekomsten av illegala vapen på allmänna platser utgöra en risk för att människor skulle komma till skada även om någon direkt brottslig användning inte kunde befaras i det enskilda fallet.⁷²

Enligt författningskommentaren i propositionen skulle begreppet ”allmän plats” ges samma innebörd som det har i brottsbalken (jmf. till exempel 16:16 BrB). Med detta avsågs platser inomhus eller utomhus som är upplåtna till eller brukar frekventeras av allmänheten. Som exempel nämndes gator, torg och järnvägsstationer. Om allmänheten har tillträde till en viss plats endast under vissa tider så är platsen allmän under denna tid. Detta gäller till exempel för biografier, restauranger, affärslokaler och teatrar.⁷³

Hänvisningen till skolområden gjordes mot bakgrund av motsvarande regel i lagen om förbud beträffande knivar och andra farliga föremål (1988:254). I förarbetena till knivlagen påpekades att skolbyggnader och skolgårdar inte ansågs vara allmän plats såsom begreppet har definierats i en straffrättslig kontext. Förbudet borde likväl gälla sådana platser.⁷⁴

Kvalifikationsgrunden förändrades 2014. Syftet var att utvidga dess tillämpningsområde och göra den mer allmängiltig. Den nya formuleringen var att det särskilt skulle beaktas om ”vapnet har innehafts på allmän plats eller annan plats där människor brukar samlas eller har samlats eller i ett fordon på en sådan plats”.⁷⁵

En plats där människor brukar samlas beskrevs som en plats där människor regelmässigt samlas men som inte utgör en allmän plats. Det kan till exempel vara ett kontor, en myndighetslokal, en undervisningssal och liknande mötesplatser. Enligt motiveringen krävs det inte att det faktiskt har samlats människor på platsen vid tiden för brottet, utan det räcker att människor regelmässigt möts där. Att ha med sig ett skjutvapen till en tom undervisningssal kan därför göra att brottet rubriceras som grovt vapenbrott även om det inte uppehöll sig några människor där vid det aktuella tillfället. I och med

⁷² Prop. 2011/12:109, s. 18.

⁷³ Prop. 2011/12:109, s. 41.

⁷⁴ Prop. 1989/90:129, s. 11.

⁷⁵ Prop. 2013/14:226, s. 38.

förändringen försvann också behovet av att särskilt nämna skolområden i lagtexten då dessa omfattades av den mer allmänt hållna skrivningen.⁷⁶

Enligt bestämmelsen ska det även beaktas om människor har samlats på en viss plats. Med detta avses platser som varken är allmän plats eller en regelbunden mötesplats, men där människor faktiskt har samlats i en större folksamling. Som exempel nämns en fest som äger rum i en avsides skogsdunge på en fastighet dit allmänheten inte äger tillträde. Begreppet folksamling i 16 kap. BrB utgör normen för bedömningen av hur många människor som behöver vara samlade på platsen för att bestämmelsen ska bli tillämplig.⁷⁷

En särskild fråga som har tagits upp när det gäller innehav av vapen på allmän plats handlar om huruvida det bör finnas ett krav på att vapnet ska ha varit skarpladdat för att gärningen ska rubriceras som grovt brott. I propositionerna har regeringen konsekvent vidhållit att det inte är en förutsättning att vapnet är redo att användas.⁷⁸ Även innehav av oladdade vapen på allmän plats borde enligt lagstiftaren kunna bedömas som grovt brott beroende på vilken typ av vapen som det har varit fråga om och omständigheterna i övrigt.⁷⁹

Om vapnet däremot är skarpladdat har det vid flera tillfällen bekräftats i förarbetena att det ska råda en presumtion för att gärningen ska anses som grovt brott. Det krävs då inte att vapnet är direkt skjutklart på så sätt att patronen befinner sig i vapnets patronläge eller i magasinet, utan det räcker att ammunitionen har funnits tillgänglig på platsen, till exempel i ett fordon som gärningsmannen har färdats i.⁸⁰

HD har bekräftat detta synsätt i NJA 2016 s. 553. Målet handlade om en man som hade innehaft en halvautomatisk pistol på allmän plats. Vapnet var laddat med åtta patroner i kaliber 9 x 19 mm. När han greps var han även påverkad av narkotika. Enligt mannens egen förklaring hade han enbart haft pistolen i syfte att transportera den åt en bekant. Han skulle enligt egen uppgift ha burit vapnet under max en timmes tid.⁸¹

När det gällde frågan om rubricering av gärningen yttrade sig HD om den omständigheten att det rörde sig om ett skarpladdat vapen på allmän plats: ”Av utredningen framgår att *GM* innehade en skarpladdad pistol på allmän plats. Brottet bör redan av detta skäl - och då det inte föreligger några omständigheter som starkt talar i annan riktning - bedömas som grovt”.⁸² Det

⁷⁶ Prop. 2013/14:226, s. 47.

⁷⁷ Prop. 2013/14:226, s. 47.

⁷⁸ Jmf. Prop. 2011/12:109, s. 18 & Prop. 2013/14:226, s. 41.

⁷⁹ Prop. 2013/14:226, s. 41.

⁸⁰ Prop. 2011/12:109, s. 41 och prop. 2013/14:226, s. 41.

⁸¹ NJA 2016 s. 553.

⁸² NJA 2016 s. 553.

krävs alltså starka skäl i form av andra förmildrande omständigheter för att inte rubricera brottet som grovt vid den här typen av situation.

Samma slutsats bekräftades även i NJA 2018 s. 743. I detta fall hade en person färdats i bil där han också hade haft med sig en ombyggd startpistol. Genom att förträngningar i pipan hade avlägsnats och trumman hade modifierats kunde vapnet användas som skjutvapen. Vapnet var skarpladdat med fem kulor och det fanns ytterligare ammunition i bilen. Eftersom det rörde sig om ett skarpladdat vapen som innehafts i en bil på allmän plats så bedömdes brottet som grovt genom hänvisning till NJA 2016 s. 553.⁸³

Utöver dessa avgöranden från HD så har det också i ett flertal tidigare hovrättsavgöranden accepterats att innehav av skarpladdade vapen på allmän plats ensamt räcker för att kvalificera en gärning som grovt brott.⁸⁴

Man kan dock notera två hovrättsavgöranden där åklagare menat att en gärning bör bedömas som grovt brott med hänvisning till att det har rört sig om innehav på allmän plats men där domstolen har gjort en annan bedömning.

I det första fallet (mål B 1219–21 från Hovrätten för nedre Norrland) handlade det dels om huruvida ett låst trapphus kunde anses motsvara kvalifikationsgrunden, dels om åklagaren hade lyckats fullgöra sin bevisbörd att vapnet hade varit skarpladdat på allmän plats vid något annat tillfälle. Den senare frågan var alltså snarare en bevisvärderingsfråga än en rättsfråga.

Målet rörde som sagt en man som hade gripits av polis i ett trapphus. Han bar vid detta tillfälle på sig en ombyggd targas/signalpistol med relativt låg eldkraft. Trapphuset där mannen greps var låst och varken tingsrätten eller hovrätten ansåg att platsen var att anse som jämförlig med allmän plats. Hovrätten menade att det inte heller var bevisat att vapnet hade varit skarpladdat på allmän plats vid något annat tillfälle och gärningen kunde därför inte utifrån denna kvalifikationsgrund anses som grovt brott.⁸⁵

Av större intresse är avgörandet i målet B 969–18 från Hovrätten över Skåne och Blekinge. Bakgrunden var att en man hade medfört en skarpladdad revolver i kaliber .22 under en bilfärd. Revolvern var laddad med sex patroner. Det handlade alltså om ett skarpladdat vapen som hade innehafts i ett fordon på allmän plats. Enligt domskälen talade detta med styrka för att gärningen skulle rubriceras som grovt brott. Domstolen noterade dock att vapnet vid provskjutning enbart hade kunnat avlossas en gång. Anledningen till att det upphörde att fungera var okänd. NFC hade också vid teknisk undersökning kunnat konstatera att revolverns trumma inte matades runt när hanen drogs åt, vilket innebar att trumman behövde placeras i rätt avfyrningsläge manuellt.

⁸³ NJA 2018 s. 743.

⁸⁴ Se till exempel RH 2013:67 & RH 2013:79.

⁸⁵ Hovrätten för nedre Norrlands dom den 17 september i mål B 1219–21.

Sammantaget fann domstolen att vapnet var behäftat med allvarliga funktionsbrister och att dess användbarhet var så pass begränsad att gärningen rubricerades som brott av normalgraden. Vapnets dåliga skick ansågs alltså utgöra ett tillräckligt starkt skäl för att bryta den presumtion som ställts upp i förarbeten och praxis.⁸⁶

Sammantaget utgör kvalifikationsgrunden i 9 kap. 1 a § 1 st. 1 en så kallad kvalitativ omständighet. Det torde i regel inte finnas några svårigheter att konstatera om den är uppfylld eller inte.

5.2.2 Vapen av särskilt farlig beskaffenhet

Den andra kvalifikationsgrunden handlar om vilken typ av vapen som det är fråga om. Vissa vapen är farligare än andra eftersom de har större eldkraft. Vid rubricering av vapenbrott har vapnets eldkraft ofta spelat en avgörande roll. Innehav av ett vapen av särskilt farlig beskaffenhet kan ensamt, oavsett övriga omständigheter, göra att gärningen rubriceras som grovt brott.⁸⁷

Bedömningen av ett vapens eldkraft påverkas av flera olika faktorer. Hur många patroner som vapnet kan laddas med, dess så kallade patronkapacitet, bör till exempel vägas in. Därtill ska man även ta hänsyn till projektilernas typ och energi. Detta handlar om vilken sorts ammunition som vapnet kan eller har laddats med. Enligt prop. 2011/12:109 är automatgevär, kulsprutor, pansarskott och grovkalibriga gevär som är avsedda för militärt prickskytte så pass farliga att innehav av sådana vapen alltid ska anses som grovt brott. Enligt samma proposition ska även halvautomatiska gevär och kulsprutepistoler med hög patronkapacitet och revolverar och pistoler som är avsedda för särskilt kraftfulla patroner räknas hit. Även andra saker kan påverka bedömningen, till exempel om vapnet är utrustat med ljusförstärkare eller ljuddämpare.⁸⁸

I rättspraxis har vapen som manipulerats också ansetts vara en sådan omständighet som påverkar dess farlighet. Avsågade hagelgevär där kolv och pipa tagits bort är ett sådant exempel. Syftet med en sådan förändring är att göra vapnet lättare att bära med sig och dölja. I RH 2013:77 ansågs denna omständighet ensamt kvalificera en gärning som grovt brott. Det är dock tänkbart att ett hagelgevär har kapats av andra skäl och att det då inte leder till att brottet bedöms som grovt.⁸⁹

⁸⁶ Hovrätten över Skåne och Blekinges dom den 21 maj i mål B 969–18.

⁸⁷ Prop. 2011/12:109, s. 18.

⁸⁸ Prop. 2011/12:109, s. 42.

⁸⁹ Se till exempel RH 2004:98.

Med anledning av det skjutvapenvåld som är kopplat till den gängkriminella miljön ville regeringen utvidga kvalifikationsgrunden för vilka vapen som skulle anses vara av särskilt farlig beskaffenhet. Detta skedde genom en lagändring som trädde i kraft den 1 juli 2020.⁹⁰ I prop. 2019/20:200 menade man att de vapen som framför allt kommer till användning vid gängskjutningar är pistoler eller revolverar.⁹¹ För att komma till rätta med problemet ville man därför att innehav av sådana vapen skulle bedömas som grovt brott i större utsträckning än tidigare. Den nya lagregeln utgjorde ett förtydligande avseende bedömningen av vapnets farlighet när det handlade om just enhandsvapen. Bestämmelsen fick följande lydelse: ”vid bedömningen enligt första och andra styckena ska ett enhandsvapen anses vara av särskilt farlig beskaffenhet, om det är kraftfullt eller har en särskilt farlig konstruktion eller utformning”.

I förarbetsuttalandena till den nya bestämmelsen finns tydliga ställningstagande avseende vilka enhandsvapen som ska bedömas vara av särskilt farlig beskaffenhet. Främst handlar det om vilken typ av ammunition som vapnet är avsett för. I tidigare utredningar hade frågan om patron typer berörts, men inga sådana överväganden lyftes in i propositionerna.⁹² Detta ändrades genom att man nu angav att enhandsvapen som var avsedda för patroner av typen 9 x 19 mm Parabellum eller kraftigare alltid skulle anses vara av särskilt farlig beskaffenhet. Innehav av ett sådant vapen skulle vara en sådan omständighet som ensamt föranleder att gärningen rubriceras som grovt brott.⁹³ Detta skiljde sig mot tidigare praxis där gränsen hade dragits vid ammunition som var kraftfullare än 9 x 19 mm (till exempel 10 mm Auto eller .357 Magnum).⁹⁴

Vilken typ av ammunition som ett vapen är avsett för är dock inte den enda omständighet som ska vägas in vid bedömningen av ett enhandsvapens farlighet. Enligt den huvudregel som formulerats ska innehav av en pistol som är avsedd för patroner av typen 9 x 19 mm Parabellum anses som särskilt farligt även om det påträffats oladdat. Enligt propositionen ska dock även ett enhandsvapen som är avsett för mindre kraftfulla patroner anses vara av särskilt farlig beskaffenhet, om det är laddat med ammunition som ökar dess farlighet. Exempel på detta kan vara hålspets- och blyspetsammunition som är utformad för att expandera vid träff. Om man skjuter en människa med sådan ammunition genererar det svårare och större skador på offret än vanlig ammunition. Ett annat exempel är militära helmantlade patroner som har större penetrationsförmåga.⁹⁵ Redan tidigare har det i praxis bedömts som en

⁹⁰ Prop. 2019/20:200, s. 25.

⁹¹ Prop. 2019/20:200, s. 28.

⁹² Jmf. Ds. 2010:6, s. 165.

⁹³ Prop. 2019/20:200, s. 71f.

⁹⁴ Jmf. Ds. 2019:14, s. 56.

⁹⁵ Prop. 2019/20:200, s. 71f.

försvårande omständighet att ett vapen har varit laddat med extra kraftfull ammunition såsom hålspetskulor.⁹⁶

Vapnets farlighet är en kvantitativ omständighet. Olika vapens eldkraft varierar kraftigt från varandra. Det finns en vid skala som sträcker sig från relativt ofarliga till mycket kraftfulla vapen. Utifrån ovanstående redogörelse är det dock tydligt att det inte finns en enda måttstock där samtliga skjutvapen enkelt kan graderas i förhållande till varandra efter farlighet. Det är inte möjligt att kvantifiera vapnets farlighet på samma sätt som det ekonomiska värdet på egendom som tillgripits vid en stöld. Bedömningen kräver att fler faktorer beaktas. Gränsvärdet för grovt brott kan därför inte uttryckas på ett mer preciserat sätt än genom exemplifieringar av vapen som typiskt sett är så pass farliga att gärningen anses som grovt vapenbrott.

5.2.3 Flera vapen

Antalet vapen som innehafts ansågs vara en försvårande omständighet redan när den särskilda straffskalan för grovt vapenbrott infördes 1993. I propositionen formulerades som att en gärning var särskilt farlig om innehavet bestått av en ”stor mängd” vapen.⁹⁷

När de särskilda kvalifikationsgrunderna togs in i lagtexten blev antalet vapen en omständighet som skulle beaktas vid rubriceringen. Man valde dock att tala om ”flera vapen” snarare än om en ”stor mängd”. Regeringen befarade att en skrivning likt den i prop. 1992/93:141 skulle leda till en alltför restriktiv tillämpning i rättspraxis.⁹⁸

I rättsfallet RH 2013:71 ansågs att innehav av nitton luftgevär, ett gevär, en gevärspipa, fem pistoler, en enkelskottspistol, två kulgevär, två hagelgevär, tre revolverar och tre kombinationsgevär var en så pass stor mängd vapen att brottet redan på denna grund kunde rubriceras som grovt. Mängden vapen utgör också en viktig kvalifikationsgrund vid brottsrubriceringen synnerligen grovt vapenbrott, vilket kommer beröras senare. Denna grövre brottsrubricering fanns dock inte när ovan nämnda mål avgjordes i hovrätten.

I NJA 2021 s. 341 hade en man förvarat fyra gevär i sin bostad och i en närliggande verkstad. Ett av vapnen ansågs vara av särskilt farlig beskaffenhet. I domskälen fästes stor vikt vid antalet vapen: ”GM har innehaft fyra skarpladdade vapen. Brottet bör redan på denna grund bedömas som grovt”.⁹⁹

⁹⁶ Se till exempel RH 2013:70.

⁹⁷ Prop. 1992/93:141, s. 52.

⁹⁸ Prop. 2011/12:109, s. 19.

⁹⁹ NJA 2021 s. 341.

Mängden vapen är en utpräglat kvantitativ omständighet. Vid bedömningen av en gärnings svårhet samverkar dock ofta kvalifikationsgrunderna som rör antalet vapen och vapnets beskaffenhet. Innehav av en stor mängd relativt ofarliga vapen kan ses som mindre allvarligt än innehav av ett mindre antal mycket farliga vapen. Detta förhållande kommer att tas upp mer ingående senare i uppsatsen i relation till brottsrubriceringen synnerligen grovt vapenbrott. Redan nu kan dock sägas att gränsvärdet för grovt brott inte heller för den här kvalifikationsgrunden kan anges på ett enkelt sätt.

5.2.4 Kriminell miljö

Redan när den särskilda straffskalan för grovt brott infördes 1993 var en av de saker som särskilt skulle beaktas om det kunde befaras att vapnet i fråga skulle komma till brottslig användning. Detta skulle presumeras vara fallet om det rörde sig om innehav av ett livsfarligt vapen som saknade lagligt användningsområde.¹⁰⁰

När de särskilda kvalifikationsgrunderna infördes undvek dock regeringen medvetet ta med detta som en egen punkt. Omständigheten ansågs vara för vag för att utgöra en egen kvalifikationsgrund.¹⁰¹ Dock valde lagstiftaren två år senare att införa en ny punkt i listan med kvalifikationsgrunder (nuvarande 9 kap. 1 a § 5) som innebar att domstolarna skulle beakta om gärningen i övrigt varit av särskilt farlig art (mer om denna punkt senare). Vid bedömningen av gärningens farlighet skulle domstolen särskilt beakta ”om ett vapen har förekommit i en kriminell miljö där det kan befaras komma till brottslig användning”.¹⁰²

Utifrån denna allmänna farlighetsbedömning kvalificerade HD en gärning som grovt vapenbrott i NJA 2020 s. 615. I fallet hade en man stoppats av polis när han körde bil. Polisen hade fattat misstanke om att mannen var påverkad av narkotika och genomförde därför en kroppsvisitation. I samband med denna upptäcktes en påse med vitt pulver som verkade vara narkotika. Därefter beslutades att det skulle genomföras en husrannsakan på mannens adress. I lägenheten påträffades 12,7 gram kokain, 2000 kronor i kontanter, en digitalvåg, små klippta platspåsar samt en lista med namn och skulder. Polisen beslagtog också ett enhandsvapen. Vapnet hade förvarats i en byrålåda

¹⁰⁰ Prop. 1992/93:141, s. 52.

¹⁰¹ Prop. 2011/12:109, s. 17.

¹⁰² Prop. 2013/14:226, s. 47.

tillsammans med fem tillhörande patroner. Vid provskjutning visade sig vapnet fungera normalt.¹⁰³

HD fäste stor vikt vid att vapnet hade förekommit i anslutning till vad som framstod som en relativt omfattande försäljning av narkotika:

”När ett vapen innehas i ett sammanhang där det förekommer narkotikahandel, eller till sådan handel kopplad hantering av narkotika, blir risken större för att vapnet kan komma till brottslig användning och för att människor kan komma att skadas. Att inneha ett vapen under sådana omständigheter ökar därför gärningens farlighet i sådan grad att det starkt talar för att vapenbrottet ska bedömas som grovt”.¹⁰⁴

Innehav av skjutvapen i samband med hantering av narkotika har också sedan tidigare i hovrättspraxis bedömts som en indikation på att vapnet kan komma till brottslig användning.¹⁰⁵

Genom lagändringen som trädde i kraft den 1 juli 2020 infördes en ny kvalifikationsgrund som innebar att domstolarna vid rubricering av en gärning som grovt brott skulle ta hänsyn till om innehavet, hanteringen eller överlåtelsen av vapnet skett i en sådan miljö att det kunde befaras komma till brottslig användning. I proposition 2019/20:200 pekade regeringen på den utveckling av skjutvapenrelaterad brottslighet som påvisats i Brå:s rapporter som det huvudsakliga skälet för förändringen.¹⁰⁶ Enligt lagtexten skulle man särskilt beakta om ”vapnet har innehafts i en sådan miljö att det typiskt sett kan befaras komma till brottslig användning”.

Syftet med lagändringen var att domstolarna skulle fästa större vikt vid den miljö som ett vapen hade hanterats i. Trots bedömningen i NJA 2020 s. 615 ansåg regeringen att det fanns ett behov av att förtydliga lagtexten så att fler fall där vapen förekommit i kriminella miljöer skulle bedömas som grovt brott. Den situation som förelegat i rättsfallet ansågs ligga väl inom ramarna för den nya kvalifikationsgrunden.¹⁰⁷

Om man ser till konstruktionen av bestämmelsen så föreslog utredningen att domstolen särskilt skulle beakta om vapnet hade hanterats i en kriminell miljö.¹⁰⁸ Efter kritik från flera remissinstanser valde regeringen att inte

¹⁰³ NJA 2020 s. 615.

¹⁰⁴ NJA 2020 s. 615.

¹⁰⁵ Jmf. RH 2013:68 & RH 2013:74.

¹⁰⁶ Prop. 2019/20:200, s. 34f.

¹⁰⁷ Prop. 2019/20:200, s. 35.

¹⁰⁸ Ds. 2019:14, s. 66ff.

använda begreppet kriminell miljö då det inte ansågs leva upp till det högt ställda kravet på legalitet som bör präglade straffrättslig lagstiftning.¹⁰⁹

Den typ av platser som utredningen avsåg att uttrycket kriminell miljö skulle träffa var bostäder och lokaler där det bedrivits kriminell verksamhet såsom narkotikaförsäljning eller prostitution. I en vidare bemärkelse skulle även bostäder och lokaler som personer med kopplingar till organiserad brottslighet förfogade över att kunna räknas som kriminella miljöer även om de inte användes för olaglig verksamhet.¹¹⁰ Regeringen valde som sagt att inte använda begreppet kriminell miljö men ville samtidigt att kvalifikationsgrunden skulle täcka in samtliga platser som räknades upp i promemorian. Man föreslog därför att lagtexten skulle formuleras på ett sådant sätt att domstolen skulle beakta om vapnet förekommit i en sådan miljö att det typiskt sett kunde befaras komma till brottslig användning.¹¹¹

Genom formuleringen att miljön är sådan att vapnet *typiskt sett* kan befaras komma till brottslig användning så åsyftas att det inte behöver finnas någon konkret fara i det enskilda fallet. Det måste alltså inte vara utrett att gärningsmannen faktiskt haft för avsikt att använda vapnet för ett brottsligt ändamål. Bedömningen ska i stället rikta in sig på huruvida miljön i sig är sådan att det kan framstå som troligt att vapnet har innehaft i det syftet. Omständigheter som direkt sägs kunna visa på det är annan förekommande brottslighet i lokalen eller innehavarens eller annan persons tidigare kriminella belastning. Annan brottslighet är såsom nämnts till exempel narkotikaförsäljning eller prostitution.¹¹²

Det är oklart i vilken mån en persons tidigare brottslighet ska tillåtas påverka bedömningen av om ett vapen har förekommit i en kriminell miljö. Vilken typ av brott det rör sig om och hur lång tid tillbaka i tiden det begicks borde rimligtvis påverka bedömningen. Det framstår inte som motiverat att kvalificera en gärning som grovt brott med hänvisning till att vapnet förekommit i en kriminell miljö om det har innehaft av en person som tidigare har dömts för relativt lindrig brottslighet. På samma sätt borde det finnas en gräns för hur lång tid tillbaka som domstolen ska se även vid grövre brottslighet. Dessa gränsdragningar tas dock inte upp i propositionen och det finns ännu inte någon vägledande praxis från HD.

Utöver dessa direkta indikationer nämndes i propositionen också omständigheter som indirekt pekar på att det rör sig om en kriminell miljö. Det kan vara

¹⁰⁹ Prop. 2019/20:200, s. 36.

¹¹⁰ Prop. 2019/20:200, s. 36.

¹¹¹ Prop. 2019/20:200, s. 33.

¹¹² Prop. 2019/20:200, s. 70.

sådant som att det på platsen förvaras eller bärs skyddsvästar eller att det påträffade vapnet helt saknar lagligt användningsområde.¹¹³

Vad gäller användning av skyddsvästar har detta redan i tidigare hovrättspraxis ansetts tyda på att ett vapen innehafts för kriminella ändamål. I RH 2013:67 står att ”denna omständighet [bärande av skyddsväst] tolkar hovrätten som att det då fanns en förhöjd risk att vapnet skulle komma till brottslig användning”.¹¹⁴

Även denna kvalifikationsgrund är kvantitativ till sin karaktär. Ett vapen kan förekomma i en miljö där det bedrivs mer eller mindre omfattande brottslig verksamhet.

5.2.5 Gärningen i övrigt har varit av särskilt farlig art

När den särskilda straffskalan för grovt brott infördes 1993 fanns endast kortfattade uttalandena i förarbetena angående vilka omständigheter som särskilt skulle beaktas vid brottsrubriceringen. När regeringen 2012 förtydligade lagstiftningen genom att ange kvalifikationsgrunder i lagtexten så underströk man samtidigt att det vid rubriceringen skulle göras en helhetsbedömning av samtliga omständigheter i det enskilda fallet.¹¹⁵

Detta lyftes fram än tydligare 2014 då det infördes en särskild punkt som innebär att domstolen särskilt skulle beakta om gärningen varit av särskilt farlig art. Alla omständigheter som på något sätt ökar farligheten med innehavet ska beaktas vid rubriceringen. De övriga kvalifikationsgrunderna ska vidare enligt propositionen ses som exempel på sådana omständigheter som typiskt sätt innebär att vapeninnehavet är av farlig art.¹¹⁶

HD har också bekräftat detta synsätt i NJA 2020 s. 615 genom att betona farligheten hos gärningen vid rubricering av olaga vapeninnehav som grovt brott. Enligt HD så är ”gärningens farlighet central i bedömningen” och att denna kvalifikationsgrund ”ger en anvisning om att även övriga kvalifikationsgrunder utgör exempel på sådant som i typfallet innebär att ett vapenbrott är särskilt farligt”.¹¹⁷

¹¹³ Prop. 2019/20:200, s. 70.

¹¹⁴ RH 2013:67.

¹¹⁵ Prop. 2011/12:109, s. 41.

¹¹⁶ Prop. 2013/14:226, s. 47.

¹¹⁷ NJA 2020 s. 615.

Under denna punkt tas även vissa omständigheter som inte kan inordnas under någon av de andra kvalifikationsgrunderna upp. En vanligt förekommande sådan omständighet är huruvida gärningsmannen har varit påverkad av alkohol eller narkotika medan han eller hon bar vapnet på sig. Här kan man till exempel se just NJA 2020 s. 615 som ett exempel.¹¹⁸

5.3 Synnerligen grovt brott

Den 1 september 2014 infördes en ny brottsrubricering i form av synnerligen grovt vapenbrott. Straffskalan bestämdes till fängelse i lägst tre och högst sex år. Bestämmelsen om synnerligen grovt vapenbrott fick följande lydelse: ”om brott som avses i 1 § första stycket är synnerligen grovt, döms för synnerligen grovt vapenbrott till fängelse i lägst tre och högst sex år. Vid bedömningen om brottet är synnerligen grovt ska det särskilt beaktas om innehavet, överlåtelser eller utlåningen har avsett ett stort antal vapen”.

Regeringen menade att maxstraffet för grovt vapenbrott inte gav utrymme för en tillräckligt differentierad straffmätning. Såsom framgår av lagtexten var det framför allt vid gärningar som bestod av innehav av ett stort antal vapen som den nya brottsrubriceringen skulle tillämpas. I propositionen omnämndes ett fall där en gärningsman hade innehaft över hundra pistoler och revolverar samt fyra kulsprutepistoler. För detta hade han dömts till tre år och sex månaders fängelse. Regeringen menade att det inte vore otänkbart med innehav av betydligt fler vapen än så eller att vapen har överlåtit i större omfattning. Vid sådana mer kvalificerade gärningar skulle domstolarna ha begränsade möjligheter att döma ut strängare straff.¹¹⁹ Genom införandet av den nya brottsrubriceringen höjdes det övre maxstraffet för vapenbrott från fyra till sex års fängelse.¹²⁰

När det gällde antalet vapen som det skulle vara fråga om för att gärningen skulle rubriceras som synnerligen grovt brott angavs inga exakta siffror i propositionen. Tanken var att inte enbart mängden vapen skulle vara avgörande. Precis som vid grovt vapenbrott skulle en helhetsbedömning ske i det enskilda fallet. Vid innehav av farligare typer av vapen skulle det krävas färre än vid innehav av mindre farliga vapen. Även andra försvårande omständigheter skulle vägas in i bedömningen.¹²¹ Man skulle här kunna tänka sig att ett

¹¹⁸ NJA 2020 s. 615.

¹¹⁹ Prop. 2013/14:226, s. 36.

¹²⁰ Prop. 2013/14:226, s. 32.

¹²¹ Prop. 2013/14:226, s. 48.

mindre antal militära vapen innehades av personer som tidigare dömts för allvarliga brott.

Gränsdragningen mellan grovt och synnerligen grovt vapenbrott blev föremål för prövning i NJA 2017 s. 794. Bakgrunden var att tre män hade påträffats i en taxi med fem automatkarbiner nerpackade i en sportbag. I en annan väska förvarades tillhörande ammunition. Av de fem automatkarbinerna hade två provskjutits i både hel- och halvautomatiskt läge och befanns vara i gott skick. De övriga var utsatta för visst rostangrepp och två av dessa kunde inte provskjutas eftersom det fanns en risk för pipsprängning.¹²²

HD ansåg att det var uppenbart att gärningen motsvarade åtminstone grovt vapenbrott. Det handlade om mycket farliga vapen som saknade lagligt användningsområde. Därav kunde man också anta att de skulle komma till användning vid brottslig verksamhet. Det var också försvårande att vapnen hade innehafts på allmän plats.¹²³

Den återstående frågan för HD var att avgöra huruvida fem automatkarbiner kunde anses vara ett stort antal vapen och att gärningen därmed borde rubriceras som synnerligen grovt vapenbrott. Inledningsvis ifrågasattes om fem vapen, rent språkligt, kan motsvara ”ett stort antal”. HD kom fram till att det inte fanns något hinder att göra en sådan tolkning i det aktuella sammanhanget.¹²⁴

Behovet av att förbehålla utrymme inom den tillämpliga straffskalan för grövre gärningar och därmed tillåta en mer differentierad straffmätning ansågs dock tala mot att den aktuella gärningen skulle kvalificeras som synnerligen grov. Enligt HD skulle gärningen därför rubriceras som grovt vapenbrott med ett straffvärde som låg nära straffminimum för synnerligen grovt vapenbrott.¹²⁵

Genom prop. 2019/20:200 utvidgade regeringen kvalifikationsgrunden för synnerligen grovt vapenbrott. Detta skedde delvis med utgångspunkt i resonemangen i NJA 2017 s. 794. Domstolarna hade, enligt propositionen, varit allt för restriktiva med att tillämpa den övre delen av straffskalan:

”utifrån de redovisade avgörandena från Högsta domstolen och hovrätterna kan konstateras att gränsen för när antalet vapen motiverar att ett vapenbrott bedöms som synnerligen grovt har satts högt. I det fall som Högsta domstolen prövat ansågs det

¹²² NJA 2017 s. 794.

¹²³ NJA 2017 s. 794.

¹²⁴ NJA 2017, s. 794.

¹²⁵ NJA 2017, s. 794.

inte tillräckligt med fem vapen med en stor mängd tillhörande ammunition, trots att vapnen var sådana att de med marginal får anses vara vapen av särskilt farlig beskaffenhet”.¹²⁶

Den inriktning som praxis hade tagit var inte tillfredsställande för regeringen. I stället önskades att brottsrubriceringen synnerligen grovt vapenbrott skulle tillämpas i större utsträckning.¹²⁷ Lagtexten ändrades därför så att en gärning skulle kunna rubriceras som synnerligen grovt vapenbrott om det antingen rörde sig om ett stort antal vapen eller ”flera vapen av särskilt farlig beskaffenhet”. Även innehav av ett mindre antal särskilt farliga vapen skulle kunna bedömas som synnerligen grovt brott. Vid denna bedömning ska domstolen betrakta vapnets relativa farlighet i förhållande till andra vapen inom samma kategori. Desto farligare vapen det är fråga om, desto färre ska det krävas.¹²⁸

Regeringen inskräppte också med tydlighet att det även fortsättningsvis skulle ske en helhetsbedömning i det enskilda fallet. I propositionen menade man till exempel att det borde räcka att två särskilt farliga vapen hade innehafts på allmän plats eller i en sådan miljö att de typiskt sett kunde befaras komma till brottslig användning för att det skulle anses vara fråga om ett synnerligen grovt brott.¹²⁹

Efter lagändringen har HD tagit upp frågan om gränsdragningen mellan grovt och synnerligen grovt vapenbrott på nytt. I NJA 2022 s. 656 hade en person förvarat två helautomatiska kulsprutepistoler i sin bostad. I lägenheten påträffades också nästan tio gram kokain. De två kulsprutepistolerna förvarades gömda under ett trappsteg. Det ena hade ett magasin där det fanns flera patroner i. Vapnet förvarades också tillsammans med en ljuddämpare. Båda pistolerna har visat sig fullt funktionsdugliga vid provskjutning. Den misstänkte gärningsmannen uppgav dock att han enbart förvarade vapnen för någon annans räkning och inte hade för avsikt att använda dem själv.

HD noterade att flera kvalifikationsgrunder för rubriceringen grovt vapenbrott var uppfyllda. Det rörde sig om två vapen av särskilt farlig beskaffenhet som förekom i en miljö där de typiskt sett kunde befaras komma till brottslig användning. Att de förvarats i en miljö där det också förekom narkotika gjorde också gärningen särskilt farlig.

Åklagare hade väckt åtal för synnerligen grovt vapenbrott med hänvisning till att det rörde sig om två vapen av särskilt farlig beskaffenhet som hade

¹²⁶ Prop. 2019/20:200, s. 41f.

¹²⁷ Prop. 2019/20:200, s. 42.

¹²⁸ Prop. 2019/20:200, s. 71.

¹²⁹ Prop. 2019/20:200, s. 71.

förekommit i en kriminell miljö. Detta kan jämföras med de uttalanden från proposition 2019/20:200 som har nämnts tidigare.

HD valde dock att tolka förarbetsuttalandena restriktivt. Endast i undantagsfall kan innehav av endast två vapen av särskilt farlig beskaffenhet föranleda att en gärning rubriceras som synnerligen grovt brott:

”Såsom lagtexten har utformats är det fortfarande antalet vapen som utgör den viktigaste faktorn vid bedömningen av om brottet ska bedömas som synnerligen grovt. Lagtexten ger utrymme för att, i ett enskilt fall, rubricera även innehav av två särskilt farliga vapen som synnerligen grovt vapenbrott. Vad som sägs i förarbetena (jfr p. 23) måste dock förstås så att ett innehav av två särskilt farliga vapen i undantagsfall bör rubriceras som synnerligen grovt brott, nämligen då innehavet av vapen vid en sammantagen bedömning framstår som osedvanligt farlig. Vid bedömningen av om så är fallet kan, utöver graden av farlighet hos vapnen, bl.a. de omständigheter som avses i 1 a § första stycket 1, 4 och 5 tjäna till ledning”.¹³⁰

Vid den sammanvägda bedömningen i det aktuella målet noterade HD att det rörde sig om farliga vapen som förvarades tillsammans med ammunition och en ljuddämpare. Personen som innehaft pistolerna hade vidare koppling till den organiserade brottsligheten. Förekomsten av narkotika var också en ytterligare försvårande omständighet.

I motsatt riktning talade enligt HD att det verkade vara fråga om vapen som hade innehafts för annans räkning. Pistolerna hade också förvarats i det egna hemmet på ett sådant sätt att de inte var lättåtkomliga för andra.

Den sammantagna bedömningen var att gärningen var mycket allvarlig men att det inte präglades ”av sådan osedvanlig grad av farlighet att det ska rubriceras som synnerligen grovt brott”.¹³¹

HD har alltså i NJA 2022 s. 646 slagit fast att man vid rubriceringen av en gärning som synnerligen grovt vapenbrott alltjämt ska fästa störst vikt vid antalet vapen. När det rör sig om innehav av flera vapen av särskilt farlig beskaffenhet kan också sådana omständigheter som motsvarar kvalifikationsgrunderna i 9 kap. 1 a § första stycket 1, 4 och 5 vara relevanta. Det är dock

¹³⁰ NJA 2022 s. 656.

¹³¹ NJA 2022 s. 656.

endast i undantagsfall som innehav av enbart två vapen kan rubriceras som synnerligen grovt vapenbrott.

5.4 Straffvärdebedömningen

Brottsrubriceringen vid gradindelade brott har en naturlig koppling till straffvärdebedömningen enligt 29 kap. 1 § BrB. Båda bedömningarna syftar till att gradera en gärnings allvar i förhållande till andra liknande gärningar. Det är också i stor utsträckning samma omständigheter som beaktas i båda fallen.

I förhållande till vapenbrott har HD vid ett antal tillfällen diskuterat hur brottsrubricering och straffvärdebedömningen förhåller sig till varandra. Rättsfallen belyser hur samma omständigheter kan påverka respektive bedömning.

Tidigare i uppsatsen har NJA 2016 s. 553 tagits upp. I fallet hade en man haft med sig ett skarpladdat vapen på allmän plats. Omständigheten föranledde att gärningen rubricerades som grovt vapenbrott. Som också har nämnts tidigare ska då som utgångspunkt samma omständighet inte räknas till den tilltalades nackdel vid straffmätningen. HD menade dock att gärningens svårhet inte fullt ut hade beaktats i samband med brottsrubriceringen:

”Det vapen som han innehade var en halvautomatisk pistol laddad med åtta patroner och med en förhållandevis hög eldkraft. Pistolen fanns lättillgänglig och var klar att använda. *GM* kände till att vapnet var laddat. Han innehade vapnet efter att ha intagit narkotika. Han kände sig enligt egen uppgift påverkad och oförmögen att tänka klart. Nu nämnda omständigheter verkar förhöjande på straffvärdet och kan inte anses fullt ut ha beaktats vid bedömningen att det är fråga om ett grovt brott”.¹³²

HD:s argumentation vid brottsrubriceringen hade tagit sin utgångspunkt i kvalifikationsgrunden att ett skarpladdat vapen hade innehafts på allmän plats. Vid straffmätningen togs därefter också intryck av vapnets eldkraft, att vapnet hade varit helt redo att användas samt att gärningsmannen hade varit påverkad av narkotika. Dessa omständigheter motsvarar kvalifikationsgrunderna i 9 kap. 1 a § 1, 2 och 5 och är vid straffmätningen brottsinterna omständigheter. Sammantaget präglades omständigheterna av så pass hög

¹³² NJA 2016 s. 553.

intensitet att att brottets svårhet inte fullt ut hade beaktats genom brottsrubriceringen.

Domskälen i NJA 2016 s. 553 kan kontrasteras mot resonemanget i NJA 2018 s. 743. Också i detta fall bedömdes innehav av ett skarpladdat vapen på allmän plats som grovt brott. Eftersom det här i stället rörde sig om ett vapen med låg anslagsenergi och att det inte förekom några andra försvårande omständigheter ansågs straffvärdet motsvara minimistraffet för grovt vapenbrott.¹³³ Omständigheterna hade i det här fallet uttömts genom att den hade beaktats vid rubriceringen. Till skillnad mot NJA 2016 s. 553 var intensiteten av gärningen så pass låg att det inte fanns något kvar som kunde påverka straffvärdet i skärpande riktning.

I de två ovanstående fallen rubricerades vapenbrottet som grovt med hänvisning till att vapnet hade innehafts på allmän plats. För att gärningen i sådana fall ska anses ha ett högre straffvärde än straffminimum måste de försvårande omständigheterna präglas av hög intensitet. Vapnets eldkraft och farlighet har då en stor betydelse för bedömningen. Det finns dock andra fall där omständigheter som har påverkat brottsrubriceringen också har påverkat straffmätningen. I NJA 2021 s. 341 (som har refererats tidigare) hade en man förvarat fyra vapen dels i sin bostad dels i en närliggande verkstad. Vid rubriceringen fästes avseende vid att det rörde sig om flera vapen som kunde befaras komma till brottslig användning. I det här fallet ansågs omständigheterna inte ha beaktats i tillräcklig utsträckning enbart genom rubriceringen av gärningen som grovt brott. HD anförde:

”GM har innehaft flera skarpladdade vapen med tillhörande ammunition. Vapnen och ammunitionen har förvarats lättåtkomligt och dessutom på två olika platser med de ytterligare faror för allmänheten som detta kan ha inneburit. Vapnen var klara att användas och ett vapen hade manipulerats. Nu nämnda omständigheter verkar förhöjande på straffvärdet och kan inte fullt ut ha beaktats vid bedömningen att det är fråga om ett grovt brott”.¹³⁴

I det här fallet hade brottet rubricerats som grovt brott beroende på att flera kvalifikationsgrunder var uppfyllda: nämligen att det rörde sig om flera vapen, att de kunde befaras komma till brottslig användning samt att ett av vapnen var av särskilt farlig beskaffenhet. Eftersom det fanns flera försvårande omständigheter ansågs gärningen ha ett högre straffvärde än straffminimum.

¹³³ NJA 2018 s. 743.

¹³⁴ NJA 2021 s.

Det var alltså inte intensiteten hos någon enskild omständighet utan snarare den sammantagna intensiteten hos gärningen som påverkade bedömningen. Varken antalet vapen, risken för att de skulle komma till brottslig användning eller deras beskaffenhet var, betraktade var för sig, sådana att gärningen översteg straffminimum för brottet. Straffvärdet bedömdes ligga på tre års fängelse (straffminimum för grovt vapenbrott är två års fängelse).

I NJA 2017 s. 794 diskuterade HD gränsdragningen mellan grovt och synnerligen grovt vapenbrott. Eftersom kvalifikationsgrunden för synnerligen grovt vapenbrott därefter har förändrats har rättsfallet begränsat värde när det gäller rubriceringsfrågan. I domskälen uttalade sig dock HD allmänt om förhållandet mellan rubricering och straffvärde.

Till skillnad från vad som förordats i doktrin menade man att de båda bedömningarna kan ske parallellt och att denna prövningsordning har blivit mer accepterad i praxis. Detta sades även ligga i linje med att minimistraflet för en svårare grad har kommit att utgöra maxstraff för en lindrigare form av brottet. Avslutningsvis konstaterades att ”den samlade straffskalan för grovt och synnerligen grovt brott utgör det ramverk inom vilket straffet bestäms”.¹³⁵

Vid rubriceringen av gärningen i målet ansåg HD att brottet utan tvekan var att bedöma som grovt brott. Det hade rört sig om flera vapen av särskilt farlig beskaffenhet som kunde antas komma till brottslig användning och som hade innehafts på allmän plats. Mängden vapen – fem automatkarbiner – ansågs dock inte föranleda att straffskalan för synnerligen grovt brott behövde användas. Denna skulle förbehållas gärningar som bestod av innehav av ett ”avsevärt mycket större antal vapen”.¹³⁶

I stället för att att rubricera gärningen som synnerligen grovt vapenbrott, vilket hade föranlett ett straff på minst tre års fängelse, valde HD att rubricera gärningen som grovt brott med ett högt straffvärde motsvarande fängelse i två år och sex månader:

”Med hänsyn till att det varit fråga om befattning med flera vapen av särskilt farlig beskaffenhet och tillhörande ammunition på allmän plats har gärningarna ett högt straffvärde”.¹³⁷

Det förelåg i det här fallet ett flertal försvårande omständigheter som var och en präglades av hög intensitet. Dessa omständigheter föranledde att brottet

¹³⁵ NJA 2017 s. 794.

¹³⁶ NJA 2017 s. 794.

¹³⁷ NJA 2017 s. 794.

rubricerades som grovt brott och att straffvärdet ansågs ligga i den övre delen av straffskalan, nära straffminimum för den synnerligen grova formen av brottet.

Ett liknande resonemang användes i det tidigare nämnda fallet NJA 2022 s. 656. I målet hade en person innehaft två helautomatiska kulsprutepistoler med tillhörande ammunition samt en ljuddämpare. Vapnen hade förvarats i den tilltalades bostad. Därutöver hade det i bostaden även förekommit narkotika och innehavaren hade kopplingar till organiserad brottslighet. HD rubricerade gärningen som grovt brott med ett högt straffvärde som tangerade minimistraffet för synnerligen grovt vapenbrott:

”Genom lagändringar som trädde i kraft 2018 höjdes straffskalorna för grovt och synnerligen grovt vapenbrott i syfte att höja straffnivån för de grövre formerna av vapenbrott generellt (se prop. 2017/18:26 s. 24). Med beaktande härav motsvarar straffvärdet för innehavet av kulsprutepistolerna fängelse i tre år och sex månader”.¹³⁸

Liksom i NJA 2017 s. 794 ansågs flera omständigheter som motsvarade kvalifikationsgrunder i 9 kap. 1 a § första stycket vara för handen. Intensiteten i dessa omständigheter uppfattades som mycket hög. Detta föranledde att straffvärdet ansågs så pass högt inom den tillämpliga straffskalan att det nästan motsvarade minimistraffet för den grövre formen av brottet.

¹³⁸ NJA 2022 s. 656.

6 Slutsatser och analys

På grund av den ökade förekomsten av dödligt skjutvapenvåld under 2010-talet har både lagstiftare och rättstillämpare riktat uppmärksamhet mot vapenlagstiftningens straffbestämmelse om olaga vapeninnehav. Straffskalorna har skärpts och kvalifikationsgrunderna i lagtexten har förändrats så att fler gärningar ska bedömas som grovt eller synnerligen grovt vapenbrott. I den här uppsatsen har fyra frågor som handlar om brottsrubricering och straffvärde vid vapenbrott undersökts:

1. Hur har straffbestämmelserna för vapenbrott förändrats avseende gradindelning och straffskalor i modern svensk vapenlagstiftning?
2. Vilka omständigheter styr rubricering av den brottsliga gärningen vid grova och synnerligen grova vapenbrott?
3. Hur förhåller sig bedömningen av brottets svårhet vid gradindelning och bedömningen av straffvärdet vid straffmätning vid grova och synnerligen grova vapenbrott till varandra?
4. I vilken mån kan samma omständighet beaktas både vid brottsrubricering och vid straffmätning?

Dessa frågor har besvarats genom en rättsdogmatisk undersökning av relevant lagtext, praxis och förarbeten.

6.1 Rättsutvecklingen från 1934 till 2020

Ett av syftena med den här uppsatsen har varit att teckna en rättshistorisk bakgrund till brottet olaga vapeninnehav. Fokus har legat på gradindelningen och de straffskalor som gällt för de olika svårhetsgraderna vid olika tidpunkter. Det finns en tabell på sidan 23 i uppsatsen som visar hur straffnivån har förändrats mellan åren 1934 och 2020.

Undersökningen har visat att synen på straffvärdet för olaga vapeninnehav har skärpts under en längre tid. Utvecklingen har dock accelererat under 2010-talet. Idag sträcker sig straffskalan från som lägst böter (vid ringa brott) till som högst fängelse i sju år (vid synnerligen grovt vapenbrott). Lagstiftaren har motiverat straffskärpningarna genom att peka på hot från grupper med liten eller svag anknytning till det svenska samhället. Det har handlat om utländska och inhemska terrorister, extrema politiska grupperingar och kriminella gäng.

Att brottet successivt har delats in i fler svårhetsgrader beror på att det totala omfånget av straffskalan har utvidgats och att det därmed har uppstått ett behov att differentiera mellan olika typer av gärningar.

I såväl 1934 års vapenkungörelse som 1949 års vapenförordning var brottet inte gradindelad. Straffskalan gick från dagsböter till fängelse. I praktiken stannade påföljden oftast vid böter. 1971 skärptes straffet för olaga vapeninnehav och regeringen uttalade att brottet i regel skulle leda till en frihetsberövande påföljd. Därför menade man också att det krävdes en särskild brottsrubricering för ringa brott. På så sätt skulle det undvikas att människor dömdes till fängelse för bagatellartade gärningar.

På motsatt vis infördes brottsrubriceringen grovt vapenbrott i samband med att maxstraffet fördubblades 1993. Det högsta straffet för olaga vapeninnehav bestämdes då till fyra års fängelse. Idag är straffskalan för grovt vapenbrott fängelse i lägst två och högst fem år. Brottsrubriceringen synnerligen grovt brott har funnits sedan 2014. Straffskalan för brottet bestämdes initialt till fängelse i lägst tre och högst sex år. Minimistraffet höjdes 2018 till fyra års fängelse och maxstraffet höjdes 2020 till sju års fängelse.

Utöver att straffskalorna har utvidgats har straffnivån också höjts genom att gränsdragningen mellan de olika brottsrubriceringarna successivt har förskjutits så att fler gärningar idag bedöms som grovt eller synnerligen grovt vapenbrott.

6.2 Omständigheter som påverkar brottsrubriceringen

Den andra frågeställningen i uppsatsen handlar om vilka omständigheter som styr rubriceringen vid grova och synnerligen grova vapenbrott. För att systematisera materialet kan man dela in omständigheterna i olika kategorier. Det går att göra en indelning i fyra huvudsakliga sådana kategorier: omständigheter som är hänförliga till 1) vapnet, 2) innehavspersonen, 3) platsen för innehavet och 4) antalet vapen.

När det gäller själva vapnet finns det ett flertal omständigheter som påverkar rubriceringen. Den centrala delen av bedömningen anknyter till 9 kap. 1 a § 1 st. 2 vapenlagen, som handlar om vapen av särskilt farlig beskaffenhet.

När en domstol ska bedöma vapnets farlighet spelar eldkraften en framträdande roll. Eldkraft mäts främst genom vilken typ av ammunition som ett vapen är avsett för. Här finns en vid skala som sträcker sig från militära vapen såsom automatkarbiner och granatkastare till mindre vapen såsom pennpistoler och ombyggda startpistoler. Desto kraftfullare patronerna är desto farligare anses vapnet vara. För enhandsvapen har det i förarbetena ställts upp en gräns att pistoler och revolverar som är avsedda för ammunition av typen 9 x 19 mm Parabellum eller motsvarande ska anses som särskilt farliga.

Det finns dock flera andra saker som påverkar bedömningen av vapnets farlighet. En sådan är vapnets skick. I flera fall har brister som visat sig vid provskjutning gjort att gärningen bedömts som mindre allvarlig. Detta gäller även för vapen som i normala fall skulle ansetts vara av särskilt farlig beskaffenhet. Bedömningen i det enskilda fallet beror på hur omfattande bristerna är. Smärre funktionsbrister är av mindre betydelse än mer omfattande skador på vapnet.

Andra faktorer som ofta vägs in är vapnets patronkapacitet och den typ av ammunition som det varit laddat med. Skarpladdade vapen medför större fara än oladdade vapen. Det räcker dock att ammunition har förvarats tillsammans med vapnet för att det ska anses som skarpladdat. Vissa patroner är vidare utformade för att generera större och svårare skottskador på människor. Ett sådant exempel är hålspetspatroner. Ett vapen som har påträffats med sådan ammunition har ansetts farligare än om det skulle ha varit laddat med vanliga patroner.

Vapen som är försedda med ljusförstärkare eller ljuddämpare bedöms också som farligare. Även vapen som har manipulerats för att göras lättare att dölja kan anses som särskilt farliga.

Andra typer av omständigheter hänför sig till personen som innehaft vapnet. Hit hör främst gärningsmannens avsikt eller ändamål med innehavet. Varför en person har haft ett illegalt skjutvapen har ofta getts en avgörande roll vid bedömningen av gärningens allvar. Särskilt försvårande är det om innehavaren haft för avsikt att använda vapnet för att begå andra brott. Vissa omständigheter har ansetts indikera att ett vapen kan befaras komma till brottslig användning. Ett sådant är huruvida vapnet har ett lagligt användningsområde. Ombyggda startpistoler och avsågade hagelgevär har inte något lagligt användningsområde utan är typiska brottsredskap. Även automatkarbiner och andra kraftfulla militära vapen saknar annat användningsområde än att skada och döda människor. Enhandsvapen såsom pistoler och revolverar sägs ofta ha ett begränsat lagligt användningsområde. Att en person tidigare har dömts för brott kan också vara en indikation på att vapnet kan komma till brottslig användning.

Sådant som främst rör gärningsmannens person är vidare om han eller hon har burit vapnet på sig under påverkan av alkohol eller narkotika. Detta har betraktats som ett tecken dels på att vapnet riskerar att komma till brottslig användning dels på att det har inneburit en större fara för andra att komma till skada.

En tredje kategori av omständigheter rör platsen för innehavet. Var ett vapen har förvarats eller hanterats påverkar hur farlig gärningen anses vara. Att inneha vapen på allmän plats eller andra platser där människor samlas är en sådan omständighet som normalt gör att gärningen bedöms som grovt brott. Det gäller även om vapnet förvarats i en bil på en sådan plats.

Det anses i regel mindre allvarligt att ett vapen har förvarats i en bostad. Detta gäller i synnerhet om vapnet förvarats oåtkomligt för andra människor.

Det är dock försvårande om vapnet har innehafts i en bostad eller en lokal som kan kopplas till brottslig verksamhet. Enligt 9 kap. 1 a § 1 st. 4 vapenlagen ska det särskilt beaktas om ett vapen har förekommit i en sådan miljö att det typiskt sett kan befara komma till brottslig användning. Exempel är att det har bedrivits kriminell verksamhet i lokalen eller om personer med anknytning till organiserad brottslighet uppehållit sig där. Även omständigheter som indirekt indikerar att det rör sig om en kriminell miljö kan beaktas. En sådan är att personer uppträder iklädda skyddsvästar eller att det på platsen förekommer vapen som helt saknar lagligt användningsområde. Här avses främst vapen som har modifierats såsom avsågade hagelgevär och ombyggda startpistoler.

Avslutningsvis är mängden vapen centralt för brottsrubriceringen. Innehav av en större mängd vapen innebär en potentiell fara för fler personer att komma till skada än innehav av enstaka vapen. Antalet vapen är en särskild kvalifikationsgrund för både grovt och synnerligen grovt brott. Brottsrubriceringen synnerligen grovt brott är avsedd att täcka gärningar som inneburit antingen 1) innehav av en stor mängd vapen eller 2) innehav av flera vapen av särskilt farlig beskaffenhet. Desto farligare vapen som det har rört sig om desto färre ska det krävas för att gärningen ska bedömas som synnerligen grov. Även innehav av två vapen som är av särskilt farlig beskaffenhet kan i undantagsfall rubriceras som synnerligen grovt brott.

I både förarbetena och i HD:s praxis har det lyfts fram att domstolen vid rubricering av vapenbrott måste göra en samlad bedömning utifrån samtliga relevanta omständigheter i målet. Centralt är gärningens farlighet. Vissa omständigheter är dock sådana att det har uppställts en presumtion för att gärningen ska rubriceras som grovt brott. Detta gäller främst när ett skarpladdat vapen har innehafts på allmän plats eller innehavet har avsett ett enhandsvapen i kaliber 9 x 19 mm Parabellum eller motsvarande. För att gärningar av dessa slag inte ska anses som grova brott krävs det starka skäl som talar i

annan riktning. Det skulle till exempel kunna ske om det är klarlagt att det inte funnits någon risk att vapnet skulle komma till brottslig användning eller om vapnet varit helt obrukbart.

6.3 Brottsrubricering och straffvärde vid grova och synnerligen grova vapenbrott

I den här uppsatsen har sambandet mellan bedömningen av brottets svårhet vid brottsrubriceringen och straffvärdebedömningen vid straffmätningen undersökts. En särskild fråga är i vilken mån samma omständigheter kan beaktas till den tilltalades nackdel i båda de här stegen av påföljdsbestämningen (jmf. fråga 3 och 4).

I doktrin har man använt distinktionen mellan kvantitativa och kvalitativa brottsinterna omständigheter som en förklaringsmodell (se kapitel 2.3). Kvalitativa omständigheter präglas av en ”antingen/eller karaktär”, det vill säga att de antingen föreligger eller inte. Vid vapenbrott är innehav av ett vapen på allmän plats en sådan omständighet. Kvalitativa omständigheter har främst ansetts spela roll vid brottsrubricering. Mer vanligt förekommande är dock att omständigheter är kvantitativa. Med det menas att de kan föreligga i större eller mindre utsträckning. Vid vapenbrott gäller detta för kvalifikationsgrunderna i 9 kap. 1 a § 1 st. 2, 3, 4 och 5. Kvantitativa omständigheter kan som utgångspunkt beaktas både vid brottsrubricering och straffvärdebedömning. I det senare fallet kan de påverka straffvärdet om det kvantitativa inslaget på ett beaktansvärt sätt överstiger den gräns som har satts upp för grovt brott.

Undersökningen i den här uppsatsen har visat att det vid rubriceringen av vapenbrott i första hand är omständigheter som motsvarar någon av kvalifikationsgrunderna i 9 kap. 1 a § som beaktas. Bedömningen sker uteslutande på objektiv grund utifrån gärningens farlighet. Detta gäller även avseende gärningsmannens motiv, avsikt och ändamål med innehavet. Det kan röra sig om sådana omständigheter som att gärningsmannen är dömd för brott sedan tidigare eller att vapnet har förvarats i en bostad där det också förekommer narkotikaförsäljning.

Omständigheter som kan kvantifieras, såsom ett vapens farlighet, beaktas vid brottsrubriceringen på ett kvalitativt sätt. När det gäller kvantitativa omständigheter har i regel ett gränsvärde för grovt brott ställts upp. Gränsen för att ett enhandsvapen ska anses som särskilt farligt har till exempel dragits vid vapen som är avsedda för ammunition av typen 9 x 19 mm Parabellum eller kraftfullare. Vid brottsrubriceringen är det av mindre intresse om vapnets

eldkraft överstiger gränsvärdet på ett beaktansvärt sätt. Samma sak gäller om ett vapenbrott kvalificeras som grovt därför att det aktuella vapnet har förekommit i en kriminell miljö. Om ett vapen har påträffats i en lokal där det bedrivs annan brottslig verksamhet är omfattningen av verksamheten av underordnad betydelse vid rubriceringen. Det räcker att gränsvärdena som har ställts upp i förarbeten och praxis är uppnådda för att gärningen ska rubriceras som grovt brott. Detta kan jämföras med vad som tidigare sagts om rubriceringen av stöldbrott utifrån värdet av den tillgripna egendomen. Om gränsvärdet för grovt brott har dragits vid stöld av egendom värd 200 000 kr spelar det ingen roll vid brottsrubriceringen om stölden har avsett egendom av ett värde motsvarande 300 000 eller 600 000 kr. En viktig fråga i rättspraxis vad gäller brottsrubriceringen vid gradindelade brott är snarare att fastställa vilka gränsvärden som gäller för de olika kvalifikationsgrunderna.

När det kommer till straffvärdebedömningen är det inte enbart förekomsten av en viss typ av omständighet som är väsentligt. Om en omständighet som motsvarar en kvalifikationsgrund har förelegat med låg intensitet har den i regel uttömts genom att beaktas vid rubriceringen. Om intensiteten i den föreliggande omständigheten är hög finns det däremot något kvar som kan påverka straffvärdet i skärpande riktning vid straffmätningen.

Enligt kvalifikationsgrunden i 9 kap. 1 a § 1 st. 3 är till exempel innehav av vapen som är av särskilt farlig beskaffenhet en omständighet som ska beaktas vid rubriceringen. En gärningsman som har påträffats med ett mycket kraftfullt vapen, såsom en militär automatkarbin med hög patronkapacitet, har på denna grund gjort sig skyldig till grovt vapenbrott. Omständigheten har då påverkat rubriceringen. Trots det finns det ändå något kvar att beakta vid straffmätningen. Eftersom det har rört sig om ett mycket farligt vapen är straffvärdet högre än vid normalfallet av grovt vapenbrott. Bedömningen skulle blivit annorlunda om det i stället hade handlat om innehav av ett enstaka enhandsvapen i kaliber 9 x 19 mm Parabellum. Då hade straffvärdet sannolikt ansetts motsvara straffminimum för grovt brott.

Ett annat exempel utgörs av en gärning där ett större antal försvårande omständigheter föreligger. Även om ingen av dem i sig präglas av en sådan intensitet att det skulle påverka straffvärdet kan man inte enbart genom rubriceringen fullt ut anses ha beaktat gärningens allvar. I den här typen av situation ökar gärningens straffvärde genom mängden försvårande omständigheter. Vid straffvärdebedömningen kan domstolen i det här fallet beakta såväl kvalitativa som kvantitativa brottsinterna omständigheter. Vid grovt vapenbrott skulle det kunna handla om ett vapen som förvisso är av farlig beskaffenhet, men inte av sådan utpräglad farlig art som militära vapen, som har innehafts på allmän plats av en person som tidigare har dömts för allvarliga brott. Ingen av dessa omständigheter, sedda var för sig, skulle föranleda att straffvärde överstiger straffminimum för grovt vapenbrott. Om man däremot beaktar samtliga omständigheter har gärningen ett högre straffvärde än normalfallet.

I vissa fall förekommer flera försvårande omständigheter som var och en präglas av hög intensitet. Då är det möjligt att straffvärdet för ett grovt vapenbrott närmar sig minimistraffet för synnerligen grovt vapenbrott. Hela den tillämpliga straffskalan upp till minimistraffet för den grövre formen av brottet kan då användas.

Avslutningsvis får det anses troligt att straffen vid vapenbrott kommer att fortsätta vara ett prioriterat område för politiken så länge dödsskjutningarna i den kriminella miljön förblir på en hög nivå. Det är sannolikt att fler straffskärpningar kommer att genomföras under kommande år. Både ny lagstiftning och nya prejudikat från HD är troligtvis att vänta.

Källförteckning

Källor:

Offentligt tryck:

Utredningsbetänkanden:

SOU 1998:44

SOU 2014:63

Ds. 2010:6

Ds. 2019:14

Propositioner:

Prop. 1971:109

Prop. 1973:166

Prop. 1987/88:120

Prop. 1989/90:129

Prop. 1992/93:141

Prop. 1995/96:52

Prop. 2011/12:109

Prop. 2013/14:226

Prop. 2017/18:26

Prop. 2019/20:200

Övrigt offentligt tryck:

RPSFS 2009:13

Rättsfallsförteckning:

Högsta domstolen:

NJA 2016 s. 553

NJA 2017 s. 794

NJA 2018 s. 743

NJA 2020 s. 615

NJA 2021 s. 341

NJA 2022 s. 656

Hovrätterna:

RH 2004:98

Hovrätten över Skåne och Blekinges dom den 21 maj i mål B 969–18

Hovrätten för nedre Norrlands dom den 17 september i mål B 1219–21

RH 2013:67

RH 2013:68

RH 2013:74

RH 2013:79

Litteratur:

Asp, P & von Hirsch, A: "Straffvärde", SvJT 1999.

Borgeke, M & Forsgren, M, *Att bestämma påföljd för brott*, 4 uppl., Stockholm, Nordstedts Juridik, 2021.

Brottsförebyggande rådet (2019), *Skjutningar i kriminella miljöer*, Rapport 2019:3.

Brottsförebyggande rådet (2020), *Dödligt våld i den kriminella miljön*, Rapport 2020:4.

Brottsförebyggande rådet (2021), *Dödligt skjutvapenvåld i Sverige och andra europeiska länder*, Rapport 2021:8.

Jareborg, N & Zila, J, *Straffrättens påföljdslära*, 6 uppl., Stockholm, Nordstedts Juridik, 2020.

Nääv, M & Zamboni, M (red.), *Juridisk metodlära*, 2 uppl., Lund, Studentlitteratur AB, 2018.

Kazimir och Landgren, *Vapenlagen* (1 april 2022, JUNO).